

JUKKA LINDSTEDT

Juutalaisten sotavankien luovutukset

Suomesta luovutettiin jatkosodan aikana saksalaisille 47 juutalaista sotavankia. Luovutusten ensisijainen syy ei ollut luovutettujen syntyperä vaan heidän asemansa poliittisina sotavankeina. Kuitenkin juutalaisuus saattoi vaikuttaa siihen, että sotavanki tavallista helpommin luokiteltiin poliittiseksi.

■ Elina Sanan viimeisyksinen kirja *Luovutetut* on herättänyt laajaa huomiota.¹ Kirjan ilmestyttyä Simon Wiesenthal -keskus lähetti tuota pikaa presidentti Tarja Haloselle pyynnön selvittää sodanaikaiset ihmisluovutukset saksalaisille.² Valtioneuvoston kanslia nimesi välittömästi professori Heikki Ylikankaan tekemään selvityksen tarvittavista jatkotoimista.³ Viime tammikuussa jättämässään selvityksessä Ylikangas ehdotti ainakin yhden, ehkä useammankin tutkimusprojektin käynnistämistä selvittämään paitsi luovutuksia Saksaan, myös heti sodan jälkeen Neuvostoliittoon.⁴

Sanan kirja on saanut tutkijapiireistä osakseen hyvinkin kriittisiä arvioita.⁵ Myös omasta mielestäni kirja ansaitsee monessa suhteessa kritiikkiä, vaikka sitä on pidettävä kunnioitettavana yrityksenä käsitellä tärkeää aihetta. Oman kantani olen laajemmin esittänyt kirja-arvostelussa toisaalla.⁶

Keskeinen huomio Sanan kirjan herättämässä keskustelussa on kohdistunut sotavankien – erityisesti poliittisten ja juutalaisten sotavankien – luovutuksiin. Kirjasta saatava kuva juutalaisten sotavankien luovutuksesta on kuitenkin monessa suhteessa puutteellinen, paikoin virheellinen. Sana ei ole juutalaisten sotavankien luovutuksia koskevaan arkistoaineistoon juuri perehtynyt.⁷ Muutkaan aihetta käsitelleet eivät ole tehneet perusteellista arkistotutkimusta. On tarpeen selvittää kysymystä tarkemmin.

Pyrin vastaamaan kysymyksiin: Ketkä juutalaiset sotavangit luovutettiin ja miksi? Mitä heille tapahtui? Miksi luovutukset lopuivat? Olivatko ne juutalaisvastainen toimenpide? Miten niitä on oikeudellisesti arvioitava?

Aikaisempi tutkimus

Sanan kirjan markkinoinnissa korostettiin sotavankien luovutusta koskevien tietojen

1. Elina Sana (2003) *Luovutetut. Suomen ihmisluovutukset Gestapolle*, Helsinki: WSOY.
2. Simon Wiesenthal Center, lehdistötiedote 18.11.2003.
3. Valtioneuvoston tiedotusyksikkö, tiedote 340/19.11.2003.
4. *Heikki Ylikankaan selvitys valtioneuvoston kanslialle*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2004. (Ylikangas 2004a)
5. Keskustelua ja arvioiteja on koottu Suomen historiaverkko Agricolaan (<http://www.utu.fi/agricola/tietosanomat/luovutetut>).
6. Jukka Lindstedt (2004) 'Vuoden 2003 kohutuim kirja', *Oikeus* 33, 111–114. – Ylikangas on ennakoitunut Sanan kirjalla olevan merkitystä virikkeen antajana jatkotutkimuksille. Heikki Ylikangas (2004b) 'Muutokset tutkimuksen suuntautumisessa', *Historiallinen Aikakauskirja* 102, 29–32. Oma tutkimushankkeeni käynnistyi jo ennen Sanan kirjan ilmestymistä, mutta kirja on antanut aiheen syventää tarkastelua monissa kohdin.
7. Sana (2003) 339–346.

uutuutta. Tosiasiassa tiedot sotavankien luovutuksista Saksaan eivät ole uusia, eikä Sanaan sitä väitä. Myös suurinta kohua aiheuttanutta yksityiskohtaa eli juutalaisten sotavankien luovutusta on aiemmin jonkin verran käsitelty.

Sotavankien luovutukset saksalaisille on mainittu sekä julkaistuissa tutkimuksissa⁸ että populaarikirjallisuudessa.⁹ Sotavankeja koskevissa julkaisemattomissa opinnäytteissä kysymystä on myös käsitelty.¹⁰ Onpa luovutukset mainittu lyhyesti jatkosodan historiassakin.¹¹ Myös upseerivankien ja poliittisten sotavankien luovutuksia on käsitelty. Sanan kirjan takakansitekstin väite ”virallisen historian kirjoituksen” vaikenemisesta asiassa on tietenkin liioiteltu. Totta on, että Sanaan kirja sisältää selvästi laajimman esityksen sotavankien luovutuksesta.

Juutalaisten sotavankien luovutus on noussut esiin vasta viime vuosina. Vielä vuonna 1990 ilmestyneestä Raija Hanskin sotavankeja käsittelevästä tutkimuksesta saa käsityksen, että juutalaisia sotavankeja ei todennäköisesti luovutettu. Hanski on kuitenkin oikeassa pitäessään juutalaisten luovuttamista poliittisten sotavankien joukossa mahdollisena.¹² Juha Kujansuu kirjoitti lisensiaattityössään juutalaisvankien luovutuksesta.¹³ Väitöskirjassani mainitsin asiaa aivan lyhyesti.¹⁴

Laajemmin asiaa käsitteli israelilainen (Suomesta vuonna 1974 muuttanut) Serah Beizer vuonna 2001.¹⁵ Beizerin tuloksia referoineita Semy Kahanin kirjoituksia juutalaisten sotavankien luovutuksista julkaistiin syksyllä 2001 varsin näkyvästi.¹⁶ Asiasta kirjoitti myös Rony Smolar viimevuotisessa kirjassaan.¹⁷ Juutalaistenkin sotavankien luovutus oli siis ainakin monien historiantutkijoiden tiedossa. Sanaan kirjan julkaisun yhteydessä esitettyä, jonka mukaan luovutettujen juutalaisten määrä on ollut paljon suurempi kuin ”aikaisemmin on väitetty”, onkin pidettävä lähinnä markkinointikeinona.

Sotavankihallinto

Suomi sai jatkosodan aikana yli 64 000 sotavankia. Heistä kuoli sodan aikana sodanjälkeisten laskelmien mukaan 18 700. Lukui-

hin on suhtauduttava varauksella, mutta suuruusluokka on varmastikin oikea.¹⁸

Sotavankiasioiden hoito keskitettiin sodan aikana vähitellen päämajaan. Aluksi sotavankiasioiden hoito päämajassa kuului järjestelyosaston hallinnollisessa toimistossa vain yhdelle upseerille. Sotavankiasioiden käytännön järjestelyt kotialueella hoidettiin kotijoukkojen esikunnassa, jossa toimi sotavankitoimisto. Sen päällikkönä toimi ensin lyhyen aikaa majuri Eero Rydman, sitten marraskuusta 1941 kesäkuuhun 1942 kapteeni Eljas Erkko ja kesäkuusta 1942 syyskuuhun 1943 everstiluutnantti Woldemar Fabricius.

8. Antti Laine (1982) *Suur-Suomen kahdet kasvot. Itä-Karjalan siviiliväestön asema suomalaisessa miehityshallinnossa 1941–1944*, Helsinki: Otava, 146–156; Raija Hanski (1990) *Behandlingen av krigsfångar under vinter- och fortsättningskriget. En folkrättslig studie*, Turku: Åbo Akademi, Institutet för mänskliga rättigheter, 131–139.

9. Aulis Blinnikka (1969) *Valvontakomission aika*, Porvoo: WSOY, 32–37; Eino Pietola (1987) *Sotavangit Suomessa 1941–1944*, Jyväskylä: Gummerus, 81–82, 129, 227, 252.

10. Timo Mikkola (1976) *Sotavankikysymys Suomessa vuosina 1941–1944*, poliittisen historian pro gradu, Helsingin yliopisto, 162–164, 191–193, 208, 218–220; Juha Kujansuu (1995) *Upseerisotavangit. Neuvostoupseerit Köyliön upseerisotavankileirissä 1941–1944*, Suomen historian pro gradu, Jyväskylän yliopisto, 50–53; Juha Kujansuu (1999) *Kenraalikoppi ja sikalarysät. Jatkosodan politrukki- ja upseerisotavangit*, Suomen historian lisensiaattityö, Jyväskylän yliopisto, 61–66, 167–168, 173–174.

11. Ohto Manninen (1994a) ’Sotavangit ja sotavankileirit’, teoksessa *Jatkosodan historia 6, Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:6*, Porvoo: WSOY, 281–284 (282).

12. Hanski (1990) 135–137.

13. Kujansuu (1999) 64–65.

14. Jukka Lindstedt (1999) *Kuolemaan tuomitut. Kuolemanrangaistukset Suomessa toisen maailmansodan aikana, Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 221*, Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys, 284.

15. Serah Beizer (2001a) ’Finland’s Transfer of Jewish POWs to Germany During WWII’, *Thirteenth World Congress of Jewish Studies*, Jerusalem, August 12–17, 2001 (esitelmä); Serah Beizer (2001b) ’Suomi ja juutalaiset sotavangit’, *HaKebila* 5–6/2001, 10–11.

16. Semy Kahan (2001) ’Suomi luovutti enemmän kuin kahdeksan juutalaista’, *Uutispäivä Demari* 3.12.2001, 13. Sama artikkeli on julkaistu myös: *Etelä-Suomen Sanomat* 24.11.2001 ja *HaKebila* 5–6/2001, 12–13. Ilmeisesti vastaava on myös *Hufvudstadsbladetissa* 24.11.2001 julkaistu kirjoitus.

17. Rony Smolar (2003) *Setä Stiller. Valpon ja Gestapon välissä*, Helsinki: Tammi, 171–173.

18. T. Mikkola (1976) 208–210.

Päämajan organisaatiota kehitettiin perustamalla sinne toukokuussa 1942 sotavankitoimisto. Sen päällikkönä toimi aluksi lyhyen aikaa eversti Sulo Malm ja kesäkuusta 1942 syyskuuhun 1943 majuri Voitto Vähälä, joka oli aikaisemminkin hoitanut sotavankiasioita hallinnollisessa toimistossa.

Sotavankiasioiden rinnakkainen hoito lopetettiin syyskuussa 1943, jolloin päämajaan perustettiin sotavankikomentajan esikunta. Se toimi yleisesikunnan päällikön välittömässä alaisuudessa. Esikuntaan siirtyi sekä päämajan sotavankitoimiston että samalla lakkautetun kotijoukkojen esikunnan sotavankitoimiston henkilöstö. Sotavankikomentajana toimi eversti Malm esikuntansa lakkauttamiseen 29.11.1944 asti. Sotavankiasioita hoiti organisaatiomuutoksista huolimatta pitkälti sama henkilöstö koko sodan ajan.¹⁹

Oma tehtävänsä sotavankiasioiden hoidossa oli päämajan valvontaosastolla. Tiedustelujaostoon kuulunut osasto toimi puolustusvoimien valvontaelimenä sekä sotatoimi- että kotialueella. Osaston tuli muun muassa johtaa sotilaitten ja siviilien valvontaa maanpuolustusta vahingoittavien tekojen vastustamiseksi ja tällaisten rikosten tutkintaa. Valvontaosastolla oli alatoimistonsa niin rintamalla kuin kotialueellakin. Osastopäällikkönä oli jatkosodassa aluksi everstituutnantti (sittenkin eversti) Kustaa Rautsuo. Hänen seuraajakseen tuli joulukuussa 1943 aikaisempi toimistopäällikkö, everstituutnantti, sittenkin eversti Matti Ropponen.²⁰

Sotavankileirit

Juutalaisten sotavankien sijoittamisen ja luovuttamisen kannalta keskeisiä leirejä olivat upseerisotavankileiri 1 ja poliittisten sotavankien leiri 3.

Köyliössä toiminut sotavankileiri 1 oli aluksi tarkoitettu vain upseerisotavangeille ja upseereihin rinnastettaville sotavangeille. Myöhemmin leirille sijoitettiin aliupseeri- ja miehistösotavankejakin, jotka kuitenkin pidettiin erillään upseerivangeista. Sotavankileiri 3 puolestaan oli tarkoitettu niin sanotuille poliittisille sotavangeille. Leiri oli suurimman osan jatkosodasta Ruokolahdella.²¹

Sodan jälkeen eversti Ropponen, joka oli ollut päämajan valvontaosaston toimistopäällikkö, kertoi osastopäällikkö Rautsuon pitäneen ehkä heinä-elokuun 1941 vaihteessa puhuttelun. Rautsuo kertoi, että Suomen ja Saksan välillä tullaan suorittamaan sotavankien vaihtoja. Kotijoukkojen esikunta tulee perustamaan erityisen sotavankileirin, johon kootaan muista leireistä kaikki komissaarit, politrukit ja vastaavat, ja nämä tullaan luovuttamaan saksalaisille.²²

Kotijoukkojen esikunta määräsi loka-kuussa Saimaan suojeluskuntapiirin perustamaan sotavankileiri 3:n Ruokolahden Syyspohjaan noin 200 sotavankia varten.²³ Leirin perustamispäiväksi lasketaan 14.10.1941.²⁴ Marraskuun alussa 1941 annetun valvontaosaston kirjelmän mukaan leiri oli vastaanottovalmis, ja sinne tullaan keräämään ”erikoisen tarkassa valvonnassa pidettävät sotavangit ja näihin rinnastettavat valtatulta alueelta tavatut siviilihenkilöt. Näihin luetaan ilman muuta:

- poliittiset komissaarit
- poliittiset ohjaajat (politrukit)
- NKVD:n agentit ja tilapäiset avustajat
- kommunistisen puolueen johtohenkilöt
- konetraktoriasemien ensim. apul. (= poliittiset ohjaajat).

19. T. Mikkola (1976) 20–25.

20. Ks. valvontaosastosta Lindstedt (1999), erityisesti 156–158; Vladimir Panschin (2000) *Kasvottomien miesten sota. Päämajan valvontaosaston toiminta jatkosodassa, Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksen julkaisusarja 2* n:o 7, Helsinki.

21. Ks. leirien hallinnollisista vaiheista tarkemmin Kujansuu (1999) 19–41.

22. Rajavartiostojen esikunta, eversti Matti Ropponen, selostus eräitten sotavankien luovutuksesta saksalaisille, 4.1.1945, Fb 110:124, UMA. – Vielä syyskuun lopulla vaikuttaa olleen tarkoitus, että kaikki politrukit olisi koottu sotavankileiri 1:een. Päämajan valvontaosaston kirjelmä n:o 3964/Valv.2/sal./25.9.1941, T 7536/48, SA.

23. Kotijoukkojen esikunnan (KotijE) kirjelmä n:o 1559/Järj.1b/sal./10.10.1941, T 19653/5, SA. – Leiriä ei siis perustettu vielä kesällä 1941 Huittisiin, kuten Sana esittää. Sana (2003) 315, 384. Huittisissa heinäkuun alusta syyskuun 1941 loppuun toimi tavallinen sotavankileiri 3, ja Ruokolahden poliittisten sotavankien leiri sai tuon lakkautetun leirin numeron. Kujansuu (1999) 33–34.

24. Kujansuu (1999) 34.

Lisäksi:

- upseerit, aliupseerit ja miehistöön kuuluvat kiihkokommunistit, yllyttäjät ja kiihoittajat
- epäilyksenalaiset hallinnolliset johtohenkilöt
- epäilyksenalaiset kolhoosin johtohenkilöt
- epäilyksenalaiset opettajat
- epäilyksenalaiset juutalaiset
- muut kiihkokommunistit, yllyttäjät ja kiihoittajat.”

Leiriin saatiin lähettää sellaisiakin sotavankkeja, joiden epäiltiin kuuluvan johonkin mainituista ryhmistä, mutta joiden syyllisyyden selvittäminen vaati pitempää tarkkailua. Valvontaosaston alatoimistot saivat lähettää leirille suoraan ”selviä tapauksia”, mutta epäselvät tapaukset tuli alistaa valvontaosaston harkintaan.²⁵

Jos leirin tai sotavankisairaalan päällikkö epäili heillä olevan vankeja, jotka kuuluivat sotavankileiri 3:een, näistä oli ilmoitettava leireissä säännöllisesti vieraileville valvontaosaston virkailijoille tai lähimmälle osaston alatoimistolle.²⁶ Osasto pyysi leireiltä saamiensa tietojen perusteella kotijoukkojen esikunnalta nimettyjen sotavankien siirtämistä sotavankileiri 3:een.²⁷

Myöhemmin valvontaosasto kiinnitti huomiota niihin vangeiksi joutuneisiin partisaaneihin, jotka olivat tehneet tuhotöitä ja vakoilua mutta joita ei esimerkiksi neuvostoliittolaisen sotilaspukunsa vuoksi voitu tuomita rikoksista, ja eräisiin muihin vastaaviin sotavankeihin. Heillä ei useinkaan ollut taustallaan sellaista poliittista toimintaa, että heitä olisi voitu passittaa sotavankileiri 3:een. Heitä varten perustettiin leiri 3:n yhteyteen uusi leiri 3A.²⁸

Sotavankikomentajan esikunnan tultua perustetuksi se otti myös leiri 3:n hallintaansa. Leirillä pidettiin 12.9.1943 tarkastus. Sotavankikomentaja antoi eräitä leirin toimintaa koskevia määräyksiä. Hänen mielestään sotavankien siirrot leiriin olivat useasti olleet ”epätarkoituksenmukaisia ja huonosti perusteltuja, johtuen tämä päätös asiallisesti PM:n Valv.os:n sotavankileireillä työskentelevien aliupseerien ja sot.virkamiesten ar-

vostelukyvyn puutteesta, jopa todennäköisesti mielivallastakin”.²⁹ Sotavankien passittaminen sotavankileiri 3:een tai sieltä pois siirtyikin pian sotavankikomentajan esikunnan tehtäväksi.³⁰

Kohta tarkastuksen jälkeen pidettiin valvontaosaston ja sotavankikomentajan esikunnan edustajien kokous, jossa he kävivät läpi kutakin leirillä tuolloin säilytettyä sotavankia koskevat asiakirjat. Leiri 3:ssa oli 129 ja leiri 3A:ssa 140 sotavankia. Toimikunnan mielestä suuri osa vangeista, 78, tulisi siirtää leireiltä 3 ja 3A muihin leireihin.³¹

25. Päämajan valvontaosaston kirjelmä n:o 5847/Valv.2/sal./4.11.1941, T 19653/5, SA. – Komissaarit ja politrukkit olivat neuvostoarmeijassa poliittista päällystystä. Talvisodan huonojen kokemusten perusteella armeijan poliittisen päällystön valtuuksia vähennettiin. Vuonna 1942 kaksoispäällystöjärjestelmä lopetettiin ja joukko-osastoihin jäi vain poliittisia valistusupseereita. Kujansuu (1999) 49–52.

26. Kujansuu (1999) 35.

27. Eversti Matti Ropposen selostus 4.1.1945, Fb 110:124, UMA. Tällainen valvontaosaston kotijoukkojen esikunnalle osoittama toimenpidepyyntö ja vastaava kotijoukkojen esikunnan leiri 3:een siirtämistä koskeva kirjelmä on esimerkiksi: päämajan valvontaosaston kirjelmä n:o 13191/Valv.2/sal./24.9.1942 ja KotijE:n kirjelmä n:o 6522/Järj.1b.sal./29.9.1942, KotijE, sotavankikitoimisto, Fa 20, SA. Mutta myös vankien siirtämisestä leiriltä 3 muualle annettiin käsky kotijoukkojen esikunnan kautta: esim. päämajan valvontaosaston kirjelmä n:o 14140/Valv.2/sal./10.10.1942 ja KotijE:n kirjelmä n:o 6900/Järj.1b.sal./14.10.1942, KotijE, sotavankikitoimisto, Fa 20, SA.

28. Päämajan valvontaosaston kirjelmät n:o 16520/Valv.2/sal./24.11.1942 ja 16907/Valv.2/sal./2.12.1942, T 19654/F 1, SA; T. Mikkola (1976) 37–38.

29. Päämajan sotavankikomentajan esikunnan kirjelmä n:o 75/Sv.1/sal./17.9.1943, T 19655/D 5, SA.

30. Päämajan sotavankikomentajan esikunnan kirjelmät n:o 103/Sv.1/sal./18.9.1943, T 6862/12, ja 362/Sv.1/sal./2.10.1943, T 19655/E 3, SA.

31. Pöytäkirja, laadittu Yleisesikunnan päällikön määräyksestä asetetun toimikunnan Helsingissä Valvontaosaston virkahuoneistossa 25.–29.9.1943 pitämässä kokouksessa, T 19658/B 10, SA. Kokouksessa ehdotettiin 78 sotavangin siirtoa muualle ei jostain syystä ainakaan kaikilta osin toteutettu ehdotuksen mukaisesti. Yli puolet siirrettäväksi ehdotetuista nimittäin löytyy sodan jälkeen laaditusta luettelosta sotavankileiri 3:ssa säilytettyistä Venäjälle luovutettavista sotavangeista (sotavankileiri 3:n kirjelmä n:o 1736/III b./29.9.1944, T 19659/B 26, SA). Jo tämä osoittaa Eino Pietolan väitteen, jonka mukaan kyseiset 78 siirrettiin päämajan valvontaosaston ”eritystehtäviin” ja sodan jälkeen suomalaisten suojelemina ”maan rajojen ulkopuolelle”, mielikuvituksen tuotteeksi. Perätön on myös Pietolan ”tieto”, että kaikki 78 olisivat olleet karjalaisia. Pietola (1987) 229–231. Sana toistaa Pietolan väitteet sellaisinaan. Sana (2003) 338.

Sotavankileiri 3:n erityisluonne korostui sen perustamista koskevissa kirjelmissä: leirin perustamista ja toimintaa koskevien seikkojen todettiin olevan erittäin salaisia ja niiden tuli olla valvontaosaston alatoimistoissa mahdollisimman harvojen tiedossa. Vankikorttiin oli tehtävä merkintä ”Luovutettu PM:n kuulusteltavaksi” huolimatta siitä, että vanki oli lähetetty leiri 3:een.³² Sotavankileiri 3:n vangit olivat eristettyjä, koska heitä ei saatu sijoittaa leirin ulkopuoliseen työhön, toisin kuin sotavankeja yleensä.³³ Leirin vangeille oli järjestetty vain puolen tunnin aika päivittäiseen ulkoiluun. Myöhemmin sotavankikommentaja määräsi ajan pidennettäväksi vähintään kolmeen tuntiin.³⁴ Syksyllä 1943 ilmeni, että ”valvontaosaston harkitsemista syistä” leiristä ei ollut siihen saakka lähetetty kuolintodistuksia. Tuossa vaiheessa valvontaosastolaiset eivät enää nähneet estettä kuolintodistuksien lähettämiseksi.³⁵

Sotavankien luovutukset saksalaisille ja niiden tausta

Alkuperäisten asiakirjojen puuttuessa arviot sotavankien luovutusten taustasta perustuvat suurelta osin sodanjälkeisiin hyvin suppeisiin selvityksiin. Vaikka niissä kuvatut toiminnan pääpiirteet vaikuttavat luotettavilta, ne tuskin kuitenkaan sisältävät kaikkea tietoa mitä esimerkiksi eversti Ropponen olisi pystynyt antamaan.

Puolustusvoiman pääesikunnan selvityksen mukaan sotavankien luovutus saksalaisille oli saanut alkunsa saksalaisten sotilaviranomaisten aloitteesta. Neuvottelut olivat ilmeisesti olleet suullisia, koska mitään kirjallisia muistiinpanoja ei ollut löydetty. ”Kun sitä tai niitä henkilöitä, jotka ovat olleet suorassa neuvottelukosketuksessa saksalaisten kanssa ei ole tavattu, ei täyttä selvyyttä luovutuksen alkuvaiheista ja perusteista ole saatu.” Oli todennäköistä, että kysymys oli heti alusta alkaen sotavankien vaihdosta. Tätä tuki se, että asia oli ainakin käytännössä kehittynyt vaihdoksi ilman, että olisi käyty mitään uusia periaatteellisia neuvotteluja saksalaisten kanssa.³⁶

Selvitys tuntuu koskevan lähinnä valvon-

taosaston hoitamia luovutuksia, sillä sotavankien vaihto yleensä ei ollut näin epäselvällä perustalla. Päämaja antoi marraskuussa 1941 kotijoukkojen komentajalle käskyn, jonka mukaan saksalaiset lähettävät tehdyn sopimuksen mukaisesti suomensukuisia sotavankeja Suomeen vaihdettavaksi täällä otettuihin sotavankeihin. Vaihdon tuli periaatteessa tapahtua mies miestä vastaan. Saksalaiset olivat ilmoittaneet vastaanottavansa saksalaisia, virolaisia, latvialaisia, liettualaisia, ukrainalaisia ja valkovenäläisiä sotavankeja.³⁷ Luovutuksia oli tosin tapahtunut jo ennen päämajan käskyäkin.³⁸

Puolustusvoimain pääesikunnan selvityksen viittaus henkilöihin, joita ei ”ole tavattu”, viitanee sekin pikemmin valvontaosaston toteuttamiin luovutuksiin kuin laajempaan sotavankien vaihtoon. Tällä tapaamatta jääneellä henkilöllä tarkoitettiin luultavasti lähinnä valvontaosaston eversti Rautsuota, joka oli Ruotsissa. Osaston toimistopäällikkö ja myöhempi päällikkö Ropponen nimittäin totesi, ettei tiennyt, ketkä olivat neuvottelleet poliittisten sotavankien luovutuksesta tai keneltä Rautsuo oli saanut poliittisia sotavankeja koskevan käskyn.³⁹

Sodanjälkeisen selvityksen mukaan saksalaiset ”halusivat ainakin ensimmäisissä ryhmissä sellaisia sotavankeja, jotka voisivat antaa heille täydentäviä tietoja venäl. NKVD:stä ja myöhemmin valtaamiensa alueiden ukrainalaisia, valkovenäläisiä ja vä-

32. KotijE:n kirjelmä n:o 2590/Järj.1b/sal./14.11.1941, T 7536/48, SA.

33. Kujansuu (1999) 162–164.

34. Päämajan sotavankikommentajan esikunnan kirjelmä n:o 75/Sv.1/sal./17.9.1943, T 19655/D 5, SA.

35. Sotavankileiri 3:n kirjelmä n:o 1175/III/4c/sal./6.10.1943 ja päämajan sotavankikommentajan esikunnan kirjelmä n:o 470/Sv.1/sal./11.10.1943, T 19656/F 1, SA.

36. Puolustusvoimain pääesikunnan yhteysosaston kirjelmä K.D.N:o 380/3a./2.1.1945, T 19663/F 1, SA. Toisessa kirjelmässä mainittiin yksityiskohtaisemmin, että syksyllä 1941 oli päämajaan saapunut Saksan tiedustelu- tai valvontaviranomaisten edustaja, joka oli esittänyt sotavankien vaihtoon ryhtymistä. Sana (2003) 360.

37. Päämajan kirjelmä n:o 2138/Järj.2/sal./21.11.1941, teoksessa Sana (2003) 369.

38. Sana (2003) 350–351.

39. Eversti Matti Ropposen selostus 4.1.1945, Fb 110:124, UMA.

hemmistökansallisuuksiin kuluvia”.⁴⁰ Ropposen mukaan saksalaiset halusivat koota yhteen kaikki Suomen eri rintamilla sotavangiksi saadut poliittiset toimihenkilöt voidakseen yhtenäisesti tutkia heitä ja saada- seen täydellisen kuvan NKVD:n (GPU:n) toimintatavoista. Luovutettujen poliittistenkin sotavankien tilalle Suomen oli tarkoitus saada suomensukuisia sotavankeja. Merkille pantavaa on, että Ropposen mukaan valvontaosasto nimesi luovutettavat poliittiset sotavangit. Suomensukuisista luovutettiin ”vain joitakin sellaisia, jotka näyttivät erityisen sopivilta saksalaisten tutkimustyön kannalta”.⁴¹ Kysymys ei siis olisi ollut saksalaisten toiveista saada juuri tiettyjä sotavankeja. Tieto lienee oikea, sillä luulisi Ropposen pikemmin pyrkineen vähättelemään valvontaosaston osuutta.

Päämajan valvontaosaston arkisto on pääosin hävitetty.⁴² Välttämättä sieltä ei löytyisi lisätietoja sotavankien luovutusta koskevasta yhteydenpidosta saksalaisten ja valvontaosaston välillä; asiat on voitu sopia suullisesti. Myöskään sotavankileiri 1:n tai 3:n arkistoista ei ole löytynyt viitteitä siitä, että valvontaosasto olisi lähettänyt etukäteen leireihin luetteloita siitä, keitä tulee luovuttaa osaston edustajille (ja edelleen saksalaisille).⁴³ Asiat lienee myös tällä tasolla sovittu suullisesti tai diaareihin merkitsemättömillä, sittemmin hävitetyillä asiakirjoilla.

Luovutuksia oli siis kahdentyyppisiä: sellaisia, jotka perustuivat tavoitteeseen vaihtaa sotavankeja, ja toisaalta sellaisia, jotka liittyivät saksalaisten toiveisiin saada poliittisia sotavankeja tutkittavakseen. Tosin sodan jälkeen kerrotun mukaan poliittisten sotavankienkin luovutusta perusteltiin lisäksi vankien vaihdolla.

Kaikkiaan sotavankien luovutusten määrästä on vaihtelevaa tietoa. Vuoden 1945 alussa annetun selvityksen mukaan saksalaisille oli luovutettu 2 661 sotavankia ja heiltä oli vastaanotettu 2 181 sotavankia.⁴⁴ Ulkoasiainministeriölle vuonna 1951 esitetyn laskelman mukaan saksalaisille oli luovutettu 2 048 sotavankia. Laskelman mukaan siinä mainittuja lukuja olisi pidettävä peruslukuina, joihin olisi tehtävä korjauk-

sia vain todistuskelpoisen aineiston perusteella.⁴⁵ Sama luku ilmoitettiin toukokuussa 1953.⁴⁶ Arkistoista löytyy tietoja myös näiden kahden luvun välissä olevista laskelmista.

Sana on päätynyt omissa laskelmissaan esitettyä korkeinta lukumäärääkin varsin selvästi suurempaan luovutettujen määrään 2 829. Sanan mukaan luku on aikaisempia suurempi, koska mukana on myös suoraan leirien arkistoissa säilyneitä tietoja eikä niitä ole sodan jälkeen laadituissa yhteenvetotiedoissa mukana.⁴⁷

Suurempi yksimielisyys vallitsee sotavankileiri 1:stä ja 3:sta valvontaosaston toimesta toteutetuista luovutuksista. Ne nimittäin tapahtuivat enimmäkseen suurissa erissä, joiden ulkopuolisia, hieman tulkinnanvaraisia yksittäistapauksia on varsin vähän. Valvontaosasto huolehti siis myös osasta sotavankileiri 1:n luovutuksia, ei vain ”oman” leirinsä 3 luovutuksista.⁴⁸ Valvontaosaston toimesta leiri 1:stä luovutetut on syytä rinnastaa leiri 3:n luovutettuihin niin, että kaikkia valvontaosaston toimesta luovutettuja voidaan luonnehtia poliittisiksi sotavangeiksi.⁴⁹

Tällaisia valvontaosaston hoitamia järjestelmällisiä, 50–60 sotavangin luovutuksia oli

40. Puolustusvoimain pääesikunnan yhteysosaston kirjelmä K.D.N:o 380/3a./2.1.1945, T 19663/F 1, SA.

41. Eversti Matti Ropposen selostus 4.1.1945, Fb 110:124, UMA. Sellaisia sotavankeja ei Ropposen mukaan luovutettu, joiden toiminta poliittisina työntekijöinä näytti kyseenalaiselta. – NKVD, Neuvostoliiton sisäasiain kansankomissariaatti, oli valtion turvallisuusorganisaatio. GPU oli yksi sen entisistä nimistä.

42. Lindstedt (1999) 580–582.

43. Erityisesti sotavankileiri 1:n salaiset diaarit, T 7536/1 ja 7536/2, sekä sotavankileiri 3:n salaiset diaarit, T 6861/1, 6861/2 ja 6863/1, SA.

44. Puolustusvoimain pääesikunnan yhteysosaston kirjelmä K.D.N:o 380/3a./2.1.1945, T 19663/F 1, SA.

45. Sotavankikomentajan esikunnan selvityselimen kirjelmä n:o 73/Sv.1/1/5.4.1951, T 19659/B 21, SA.

46. T. Mikkola (1976), 208. Mikkolan mukaan kyseessä oli sotavankikomentajan esikunnan selvityselimen viimeinen tilasto.

47. Sana (2003), 350–354. Väheksymättä Sanan varmasti paljon työtä vaatinutta laskelmaa on todettava, että luovutuksien määrän selvittämiseksi tulisi laatia vankien nimiin perustuva tiedosto, jotta päästäisiin mahdollisimman tarkkaan lopputulokseen.

48. Eversti Matti Ropposen selostus 4.1.1945, Fb 110:124, UMA. – Toisin kuin viime vuosinakin on eräissä esityksissä väitetty, Valpo ei siis hoitanut poliittisten sotavankien luovutuksia.

kaikkiaan yhdeksän. Lisäksi oli muutama pieni luovutus sotavankileiri 3:sta. Leirin luonteen huomioon ottaen nämäkin pienet luovutuserät on syytä rinnastaa muihin valvontaosaston luovutuksiin.

Luovutukset tapahtuivat Saksan turvallisuuspoliisin edustajille Sallassa ja Rovaniemellä.⁵⁰ Saksalaisille luovuttamisen ajankohdan mukaan päämajan valvontaosaston sotavankileireiltä 1 ja 3 toteuttamat luovutukset olivat seuraavia:⁵¹

1.	29.10.1941	52 sotavankia (sv.)
2.	13.12.1941	60 sv.
3.	17.2.1942	60 sv.
4.	14.3.1942	56 sv.
5.	8.4.1942	60 sv.
6.	27.6.1942	60 sv.
7.	22.7.1942	60 sv.
8.	31.7.1942	2 sv. ⁵²
9.	8.9.1942	60 sv. ⁵³
10.	22.9.1942	50 sv.
11.	26.11.1943	3 sv.
12.	10.5.1944	1 sv.

Yhteensä 524 luovutettua poliittista sotavankia.

49. Lisäksi sotavankileiri 1:stä luovutettiin upseerisotavankieja suoraan saksalaisille. Näitä ei ole syytä pitää poliittisina luovutuksina, koska ne eivät tapahtuneet valvontaosaston tai vankileiri 3:n välityksellä. – Suppeammassa mielessä poliittisia luovutuksia olivat poliittisten upseerien kuten politrukkien luovutukset. Heistä valtaosa luovutettiin. Ks. puolustusvoimain pääesikunta, sotavankikomendantin esikunnan selvityselimen kirjelmä n:o 1444/Sv.1/1.6.1945, T 19663/F 6, SA; Kujansuu (1999) 65. Kritisoidessaan erästä valvontakomissiolle annettua lukumäärätietoa liian pieneksi Sana lienee sekoittanut toisiinsa poliittiset sotavangit laajassa mielessä (joita Sanan laskelmat ja omat laskelmani koskevat) ja poliittiset sotavangit suppeassa mielessä (joita valvontakomissiolle annettu tieto koski). Sana (2003) 364.

50. Luettelot ja kiitaukset saksalaisille luovutetuista sotavangeista, T 19659/B 18, SA; Sana (2003) 316–317. Kerran kiittäjä oli suomalainen Arvid Ojasti, joka oli komennettu Saksan turvallisuuspoliisin käytettäväksi (mikä ilmenee kuulustelupöytäkirjasta 25.8.1942 sotaylioikeuden jutussa 1942 n:o 1514, 1515, SA).

51. Puolustusvoimain pääesikunta, sotavankikomendantin esikunnan selvityselin, hakemistokortistot saksalaisille sotilasviranomaisille luovutetuista sotavangeista, T 19659/B 17, luettelot ja kiitaukset saksalaisille luovutetuista sotavangeista, T 19659/B 18, SA. Neljän vuosina 1943 ja 1944 luovutetun osalta: sotavankileiri 3:n kirjelmä n:o 876/III a.sal./6.9.1944 (luettelo sotavankileiri 3:sta Saksan sotilasviranomaisille luovutetuista

Sanan mukaan luovutettujen poliittisten sotavankien määrä olisi yhtä suurempi, 525.⁵⁴ Edellä olen perustellut, miksi olen ottanut mukaan neljä vuosina 1943 ja 1944 luovutettua, joita Sana ei sisällyttänyt omaan laskelmaansa. Toisaalta olen jättänyt pois viisi Sanan mainitsemaa luovutettua, joiden osalta tarvittaisiin lisäselvitystä siitä, että he ovat olleet poliittisia sotavankieja.⁵⁵

Luovutetut juutalaiset sotavangit

Sana viittaa Beizerin laskelmaan, jonka mukaan juutalaisia olisi luovutettu saksalaisille ainakin 74. Omia laskelmia juutalaisten määristä Sana ei ole tehnyt.⁵⁶ Myös Ylikangas viittaa samaan lukuun, tosin huomattavasti varauksellisemmin.⁵⁷

Mitä tuon luvun takana on? Beizer on vuonna 2001 pitämässään esitelmässä mai-

ta sotavangeista), T 19658/B 10, SA, ja heitä koskevat kortit, Bb 54–56, Suomen Punaisen Ristin (SPR) sotavankiarkisto, SA.

52. Kaksi sotavankia luovutettiin sotavankileiri 3:sta valvontaosaston edustajalle yhtä aikaa 17.7.1942 60:n muun kanssa, mutta saksalaisille heidät luovutettiin muita myöhemmin.

53. Alkuaan leiri 1:ssä olleet tämän erän vangit siirrettiin muodollisesti sotavankileiri 3:n kirjoihin, vaikka heidät olikin luovutettu valvontaosastolle ja edelleen saksalaisille. Sotavankileiri 3:n viikkoilmoitus 41/11.10.1942, T 6861/8, SA; sotavankileiri 3:n kirjelmä n:o 958/I/sv./sal./21.10.1942, T 7536/50, SA.

54. Sana (2003) 315–318. Sivulla 364 hän jostain syystä käyttää lukua 589.

55. 4.6.1942 luovutetuista neljästä virolaisesta Sana itsekin toteaa, että ei ole tietoa, mitä kautta ja keille saksalaisille heidät luovutettiin. KotijE:n kirjelmä n:o 3908/Järj.1b.sal./3.6.1942 ja päämajan järjestelyosaston kirjelmä n:o 42/Järj.4/8.6.1942, T 19654/F 3, SA; Sana (2003), 317–318. Sana on mahdollisesti tulkinnut luovutuksen poliittiseksi, koska yhden luovutetun on mainittu kuuluneen kommunistipuolueeseen. Hän oli kuitenkin tullut epäluotettavana erotetuksi vuonna 1934. Sen sijaan 16.11.1942 Helsinkiin saksalaisille luovutettavaksi lähetetyn majurin suhteen kysymys saattaa olla poliittisesta luovutuksesta, mutta asia vaatisi lisäselvitystä. Majurin saattajan tuli ilmoittaa Helsinkiin valvontaosaston alatoimiston päällikölle. KotijE:n kirjelmä n:o 7476/Järj.1b./sal./12.11.1942, T 19654/F 3, sotavankileiri 1:n päiväkäsky n:o 19/18.11.1942, päiväkäskyt 1942–1944, SA.

56. Sana (2003) 340–341.

57. Ylikangas (2004a) 34. Ylikangas viittaa samassa yhteydessä siihen, että Sanan löytämistä kuudesta juutalaisesta vain yhden nimi on Beizerin luettelossa, perusteena sille, että luku saattaisi olla suurempikin kuin 74. Sana ei kuitenkaan asianomaisessa kohdassa esitä, että kyseiset kuusi olisi luovutettu, vaan kysymys on ollut sotavankileiriin saapuneista.

ninnut, että 70 juutalaista sotavankia luovutettiin. Esitelmästä ilmenee, että se on tehty luovutuksia koskevien luetteloiden perusteella. Lisäksi hän mainitsee käyttäneensä kortistoja. Silti vaikuttaa siltä, että monissa tapauksissa Beizerin arvio juutalaisuudesta perustuu vain luovutetun nimeen. Esitelmä sisältää liitteenä listan 56:sta Beizerin mielestä varmuudella juutalaisesta luovutetusta ja 14:stä Beizerin arvion mukaan juutalaisesta (Jews listed as non-Jews). Yhteensä siis 70 nimeä.⁵⁸ Esitelmä julkaistiin osaksi suomeksi, ja siinä yhteydessä lukumääräksi mainitaan 74. Suomenkielinen versio ei sisällä luovutettujen nimiä.⁵⁹ Sen sijaan Beizerin tietojen perusteella lehtiartikkeleita kirjoittanut Kahan käyttää alkuperäistä lukua 70.⁶⁰

Olen verrannut Beizerin 70 nimen listaa kortistotietoihin, jolloin osoittautuu, että lista on selvästi liian laaja. Beizerin listasta on ilman muuta poistettava yksi kahteen kertaan laskettu (nimillä Eisenberg ja Aisenberg) sekä kahdeksan sotavankia, jotka olivat sodan päättyessä edelleen suomalaisten sotavankeina – heidän osaltaan tieto luovutuksesta saksalaisille on siis virheellinen.⁶¹ Lisäksi listasta on mielestäni poistettava ne, vaikkapa luovutetutkin sotavangit, joiden kansallisuus on kortistojen mukaan toinen eikä mikään löytämäni muukaan virallinen tieto viittaa juutalaisuuteen. Tällaisia nimiä löytyy varsinkin Beizerin listan ”Jews listed as non-Jews” -osasta, mutta myös hänen varmoina pitämistään tapauksista. Kaikkiaan tällä perusteella poistettavia nimiä on 15. On toki mahdollista, että joissain tapauksissa kyseessä voi olla todella juutalainen, joka onnistui salaamaan syntyperänsä. Tuloksiin tulisi kuitenkin liikaa epävarmuutta, jos henkilöt luokiteltaisiin juutalaisiksi vain nimen perusteella ilman kortistomerkitöjen tukea.⁶²

Beizerin luetteloa ei siis voi ottaa tutkimuksen lähtökohdaksi. Seuraavassa esitään kortistotietojen perusteella luettelo luovutetuista juutalaisista sotavangeista.⁶³

58. Beizer (2001a).

59. Beizer (2001b).

60. Kahan (2001).

*Luovutetut juutalaiset sotavangit.*⁶⁴

29.10.1941

Averbe, Pavel

Dumov, Pinhus

Gumnitz, Isaak

Kuznetzov, Zalman

Lev, Haim

Malkis, Aleksandr

Raihman, Aizik

13.12.1941

Goltsan, Viktor

Linaikin, Mihail

17.2.1942

Gartsman, Zjama

Gimpel (Grek), Mihail

Holmetskij, Stanislav

Kljutshik, Jakov

Paikin, Rafail

Poljakov, Lazarj

Rabinovitsh, Mark

14.3.1942

Grenberg, Fjodor

Marmershtein, Mihail

Tslav, Rafail

Vinokurov, Semen

61. Juutalaiset sotavangit Bragilevskij, Efros, Fridman, Grinberg, Semjonov, Teplitskij ja Tshernjavskij luovutettiin lokakuussa 1944 Neuvostoliittoon. Sotavankileirien 1 ja 3 luovutusluettelot 1944, Bg 1, ja Venjamin Semjonovin osalta hakukortti, Bc 32, SPR:n sotavankiarkisto, SA. Juutalainen Eduard Haikin siirrettiin syyskuussa 1944 sotavankileiri 3:sta sairaalaan. Sotavankileiri 3, muualle siirretyt sotavankeja, T 6863/26, SA. 62. Myönnän, että joissain tapauksissa nimen perusteella syntyy vahva epäily juutalaisuudesta, esimerkiksi Beizerinkin erikseen mainitsemien Vladimir Levinin ja Naum Smolakin kohdalla. Beizer (2001a) 4. Heitäkään ei kuitenkaan ole missään löytämässäni suomalaisessa kortti- tai muussa tiedossa kirjattu juutalaisiksi.

63. Luettelon perusteena ovat seuraavat kortistot: sotavankileiri 1, siirretyt upseerisotavankeja, T 7699/62, siirretyt stm.sotavankeja, T 7699/63, siirretyt mutta epäselviä tapauksia, T 7699/65, sotavankileiri 3, muualle siirretyt sotavankeja, T 6863/26, saksalaisille luovutetut, Bb 54–56, SPR:n sotavankiarkisto, SA. Luovutuksia koskevista saksalaisten kuittaamista listoista vain ensimmäisessä on mainittu myös kansallisuus, otsikoton luovutuslista 26.10.1941, T 19659/B 18, SA. Luettelon sisältämät tiedot juutalaisista löytyvät kyllä kortistoistakin. Samoja lähteitä on käytetty Beizerin listan tarkistuksessa.

64. Monessa tapauksessa nimen kirjoitusasu eri lähteissä vaihtelee. Kirjoitustapa vastaa sota-aikana käytettyä eikä välttämättä nykyisiä translitterointiohjeita.

8.4.1942

Berenstein, Lev
 Berestovetskij, Isak
 Berginson, Vladimir
 Fishtein, Boris
 Futerman, Scholev
 Kuperman, Jefim
 Lerer, Israil
 Lesin, Mihail
 Ljahovitskij, Mark
 Mazo, Semjon
 Pasmaan, Zahar
 Pekerman, Josef
 Radunskij, Ilja
 Slizinger, Grigorij
 Usvjatsev, Isai

27.6.1942

Ofengeim, Aisik
 Shpal, Mihail
 Shub, Mihail

22.7.1942

Sirotov, Josif
 Tsytkin, Mihail

22.9.1942

Berendakova, Ljubov
 Eisenberg, Jakov
 Ratner, Semjon
 Razba, Zahar
 Reituh, Mihail
 Rozenbljum, Hanan
 Tsyrlin, Jakov

Kaikkiaan luovutettuja juutalaisia sotavankkeja oli siis 47.⁶⁵

Joissain tapauksissa kortistoissa on ristiriitaista tietoa sotavangin kansallisuudesta, mutta jos henkilö on kirjattu jossakin kortistossa juutalaiseksi, olen ottanut hänet mukaan luettelooni.⁶⁶ Muutamissa tapauksissahan oli niin, että henkilön juutalainen syntyperä selvisi vasta myöhemmin, jolloin korttitietoja on täydennetty.

Kortistojen perusteella on varmistunut, että kaikki juutalaisten luovutukset tapahtuivat leireiltä 1 tai 3 ja kaikki tapahtuivat valvontaosaston toimesta.⁶⁷ Kaikki juutalaisten luovutukset olivat siten poliittisten sotavankien luovutuksia, joina valvonta-

osaston hoitamia luovutuksia voidaan pitää.

Luovutuksien ei siis voi katsoa perustuneen ainakaan ensisijaisesti syntyperään.⁶⁸ Kuitenkin leiri 3:een sijoittamista koskeva käsky, jossa puhuttiin ”epäilyksenalaisista” juutalaisista, on voinut vaikuttaa siten, että juutalaisia pidettiin tavallista helpommin epäilyttävinä. Muita kansallisuuksia ei mainittu erikseen. Tämä saattoi vaikuttaa valikoitumiseen ensin leirille 3 ja sitten luovutetuksi saksalaisille.

Luovutettujen juutalaisten tausta

Luovutettujen juutalaisten sotilasarvoista tehdyissä merkinnöissä on jonkin verran epävarmuutta, mutta jokseenkin luotettava yhteenveto voidaan esittää. 47 juutalaisesta luovutetusta 33 oli upseerin arvoisia, yksi oli aliupseeri ja 13 sotamiehiä.⁶⁹ Upseereis-

65. Beizerin lista on liian laaja, mutta poistojen jälkeen se sisältää lähes kaikki oikeat nimet. Vain yksi luovutettu juutalainen (Marmershtein) ei sisälly Beizerin luetteloon. – Joukossa oli yksi nainen, 22.9.1942 luovutettu Berendakova. Luovutettujen poliittisten sotavankien joukossa oli muitakin naisia. Vrt. Sana (2003) 320, josta voi syntyä käsitys, että venäläinen Ksenja Molodetskaja olisi ollut ainoa nainen poliittisten sotavankien ryhmässä.

66. Niinpä mukana on esimerkiksi Mihail Reituh, joka oli sotavankileiri 3:n kortiston mukaan ukrainalainen ja SPR:n kortiston mukaan ”ukrainalainen, juutal.” Sen sijaan en ole ottanut mukaan esimerkiksi Aleksej Vihoria, joka oli SPR:n kortin mukaan ukrainalainen. Sotavankileiri 1:n korttiin on ”ukrainalaisen” ohien lisätty epäily ”juti??”.

67. Kolmen luovutetun nimeä ei löydy leirien luovutettujen kortistoista, mutta SPR:n korteista ilmenee heidän olleen ainakin leirillä 1. Lopuista 44:stä 12 luovutettiin suoraan leiriltä 1, 18 oli ennen luovutustaan sekä leirillä 1 että 3 ja 14 luovutettiin suoraan leiriltä 3. – Smolar mainitsee Beizerin listaankin verrattuna aivan uusia juutalaisten sotavankien nimiä vihjaten näiden tulleen luovutetuiksi Saksaan, koska omaiset eivät heitä sodan jälkeen löytäneet. Smolar (2003) 172. Kuitenkin SPR:n arkiston tietojen mukaan heidät luovutettiin lokakuussa 1944 Neuvostoliittoon. Bc, SPR:n sotavankiarkisto, SA.

68. Samaa tapaan Kujansuu (1999) 65; Pirkka Mikola (2003) ’Sotavangit eivät olleet tasavertaisia’, *Hel-singin Sanomat* 16.12.2003 A 5; Ylikangas (2004a) 33–34.

69. 33 luovutettua 47:stä luovutetusta juutalaisesta täyttää siten sekä poliittisen että upseerisotavangin kriteerit. Ryhmät ovat muutenkin päällekkäisiä; luovutuksesta riippuen päällekkäisyys voi olla suurtakin (esim. 1. poliittisten luovutus: 44 upseeria 52:sta, 2. poliittisten luovutus: 33 upseeria 60:stä, 10. poliittisten luovutus: 18 upseeria 50:stä). Päällekkäisyyden vuoksi onkin

ta 13 oli varsinaisia upseereita, seitsemän poliittisia upseereita ja 13 erikoisupseereita.⁷⁰ Upseereista oli yksi kapteeni, kuusi luutnanttia ja kuusi nuorempaa luutnanttia. Poliittiset upseerit olivat enimmäkseen politrukkeja (tai näiden sijaisia). Arvoltaan korkeampia komissaareja oli vain yksi. Erikoisupseereista kaksi oli insinööriupseereita, kolme sotilasteknikoita, kuusi talousalan erikoisupseereita (intendenttejä), yksi sota-uomari ja yksi lääkäri. Aliupseeri oli arvoltaan vanhempi kersantti.

Upseerien ja odotetusti varsinkin erikoisupseerien koulutustaso oli korkea. Tämä on saattanut vaikuttaa valikoitumiseen luovutetuksi. Upseerien joukossa oli neljä insinööriä, kaksi teknikkoo, osastopäällikkö, opiskelija, varastonhoitaja, harjansitoja, parturi ja kaksi sorvaria. Erikoisupseereissa oli kolme insinööriä, arkkitehti, asianajaja, lääkäri, historian maisteri, kaksi taloudenhoitajaa, kirjanpitäjä, meteorologi, teknikko ja tekstiilitehtaan mestari. Sen sijaan poliittisten upseerien siviilikoulutus oli vähäisempi: komissaarin siviiliammatti oli professori, mutta politrukkien ammatit olivat postivirkailija, tukkilajittelija, koneenkäyttäjät, leipuri ja liikemies (tieto yhden siviiliammatista puuttuu). Sotamiesten ammatit olivat yleensä perinteisiä työläisammatteja, mutta oli joukossa kauppiaita ja taiteilijoitakin.

Luovutetuista sotamiehistä suuri osa oli ensimmäisessä ja viimeisissä luovutuksissa. Ensimmäisen luovutuksen seitsemästä luovutetusta juutalaisesta viisi oli sotamiehiä. Tuo on myös ainoa luovutus, jonka osalta on yksityiskohtaisempia tietoja luovutuksen syystä. Viisi juutalaista sotamiestä on merkitty ”kiihottajiksi”. Heidän lisäksi 52 luovutetun ryhmässä oli vain kaksi ”kiihottajaa”, muut olivat politrukkeja ja komissaareja.⁷¹ Viimeisen luovutuksen (22.9.1942) seitsemästä juutalaisesta neljä oli sotamiehiä.

On vaikea pitää yhteensattumana sitä, että ”kiihottajan” nimellä ensimmäisessä erässä luovutetuista valtaosa (5/7) oli juutalaisia ja toisaalta, että valtaosa (5/7) luovutetuista juutalaisista tuossa erässä luovutettiin kiihottamisen perusteella – varsinkin,

kun juutalaiset ”kiihottajat” olivat arvoltaan sotamiehiä. Ensimmäinen luovutus viittaa siihen, että juutalaiset ovat ainakin aluksi joutuneet tavallista tarkemman arvioinnin kohteiksi ja ehkä kevyinkin perustein tulkituiksi ”kiihottajiksi”.⁷² Muistettakoon, että sotavankikomentaja piti osaa sijoituksista sotavankileiri 3:lle huonosti perusteltuina ja jopa mielivaltaisina – sama on voinut koskea luovutuksiakin. Tosin arvio liittyi sotavankikomentajan ja valvontaosaston väliin kilpailuun leiri 3:n hoidosta eikä siten ollut puolueeton.

Merkitseekö sotamiesten paljous viimeisessä luovutuksessa sitä, että sotavankileiri 3:a olisi alettu entistä tarkemmin tyhjentää juutalaisista? Valitettavasti sotavankileiri 3:n vähemmistökansallisuusjaottelu syksyiltä 1942 on puutteellinen, joten kysymykseen ei saada varmaa vastausta.⁷³ Luovutusten kokonaisuutta ajatellen tällainen ”tyhjennys” ei kuitenkaan tunnu todennäköiseltä.

harhaanjohtavaa laskea yhteen Kujansuun (1999) laskelma luovutetuista upseereista ja Sanan laskelma luovutetuista poliittisista sotavangeista, kuten Ylikangas on tehnyt, tosin viitaten mahdolliseen päällekkäisyyteen. Ylikangas (2004a) 94.

70. Kujansuu on laskenut luovutettujen juutalaisten upseerien määräksi 31. Kujansuu (1999) 64–65. Pieni ero omaan laskelmaani johtunee joko kansallisuuden tai sotilasarvon erilaisesta tulkinnasta. Kuten todettu, joissain tapauksissa eri kortistojen merkinnät ovat keskenään ristiriitaisia.

71. Otsikoton luovutuslista 26.10.1941, T 19659/B 18. – Luovutus tapahtui valvontaosaston toimesta ja siis ennen edellä viitattua 4.11.1941 annettua käskyä sotavankileiri 3:een sijoittamisesta, mutta todennäköisesti samoja periaatteita noudatettiin jo tuossa ensimmäisessä valvontaosaston luovutuksessa.

72. Samaan tapaan Beizer (2001a) 4. Ylikangas esittää selityksen, että saksalaiset olisivat kyenneet esittämään vaatimuksia juutalaisiksi katsomiensa vankien luovuttamisesta. Ylikangas (2004a) 34. Näin tuskin on ollut ainakaan yleisesti. Kuten edellä todettiin, sodan jälkeen eversti Ropponen kertoi valvontaosaston nimenneen luovutettavat poliittiset sotavangit.

73. Ilmoituksissa on 19.7.1942 alkaen juutalaisia koskeva sarake tyhjä, ja tämä jatkuu 31.10.1942 asti. Kuitenkin leirillä on täytynyt olla juutalaisia, koska heitä syyskuun jälkipuolella luovutettiin leiriltä seitsemän. Ensimmäinen tieto tauon jälkeen koskee ajankohtaa 15.11.1942, jolloin leirillä oli 12 juutalaista. Sotavankileiri 3:n viikkoilmoitukset ja vähemmistökansallisuusjaottelut vuodelta 1942, T 6861/8, SA. Ensimmäinen merkintä juutalaisista oli ilmoituksessa 11.7.1942. Tämä sopii yhteen sen tiedon kanssa, että kotijoukkojen esikunta käski 7.7.1942 juutalaisten määrän merkittäväksi vahvuusilmoituksiin. Sana (2003) 355.

Luovutettujen juutalaisten kohtalo

Sodan jälkeen suomalaiset kertoivat valvontakomissiolle, että suomalaisilla ei ollut asiakirja- tai muita tietoja siitä, mitä saksalaiset tekivät vastaanottamilleen sotavangeille. ”Korostetaan, että saksalaisilla oli aivan omat järjestelmänsä, joista ei suomalaisilla ollut mitään tietoa.”⁷⁴

Sana on esittänyt tärkeän johtolangan poliittisten sotavankien kohtalosta. Suomen Punainen Risti tiedusteli kesällä 1943 lisätietoja neljän valvontaosaston Pohjois-Suomessa luovuttaman sotavangin kuolemasta. Saksalaisilta saatujen tietojen mukaan nämä kuolivat samana päivänä, jolloin heidät oli luovutettu saksalaisille.⁷⁵

Luovutettujen juutalaisten sotavankien kohtalona lienee ollut tulla surmatuiksi. Saksan juutalaispolitiikka sen valtaamilla alueilla on yleisesti tunnettu. Saksalaiset surmasivat sotavangeista varsinkin komissaareja, juutalaisia ja kommunisteja.⁷⁶ Kesäkuussa 1941 Saksan armeijalle annettun niin sanotun komissaarikäskyn mukaan komissaareja ei tunnustettu sotavangeiksi, vaan heidät tuli erotella näistä.⁷⁷ Jolleivät komissaarit ja politrukit tulleet heti ammutuksi, heidät tuli lähettää keskitys- ja tuhoamisleireille, ei siis sotavankileireille.⁷⁸ Turvallisuuspoliisin ja turvallisuuspalvelun (SD:n) erityisryhmien tuli erotella saksalaisilta sotavankileireiltä pois epäsuotava aines. Sellaista olivat annettujen käskyjen mukaan erityisesti merkittävät valtion ja puolueen virkailijat (kuten puna-armeijan komissaarit), älymystön edustajat, kaikki juutalaiset ja kaikki kiihottajat ja fanaattiset kommunistit. Tällaiset henkilöt tuli viedä pois leiriltä ja surmata.⁷⁹

Moni seikka viittaa siihen, että aluksi oli tarkoituksena luovuttaa kaikki poliittisiksi arvioidut sotavangit saksalaisille. Tähän viittaa eversti Ropposen selostus, jos hän muisti Rautsuon käskyn syksyltä 1941 oikein: perustettavaan erityisleiriin tuli koota kaikki komissaarit, politrukit ja vastaavat; nämä tullaan luovuttamaan saksalaisille, jotka kokoavat yhteen kaikki Suomen eri rintamalla sotavangiksi saadut poliittiset toimihenkilöt.⁸⁰ Myös valvontaosaston toteuttamien luovutusten säännöllisyys sekä luovu-

tusaikojen että luovutusmäärien suhteen osoittaa suunnitelmallisuutta. Lisäksi luovutettavat kuuluivat ryhmiin, jotka Saksan omilta sotavankileireiltä eroteltiin surmataviksi. Myöskään luovutusten perusteeksi esitetty tarve saada tietoja NKVD:n toiminnasta ei täysin vakuuta, sillä saksalaisilla lienee ollut omasta takaa riittävästi siitä tietäviä sotavankeja. Toinen asia on, että tämä peruste varmaankin on suomalaisille esitetty.

Luovutushankkeen kattavuutta vastaan puhuu puolestaan epäily, olisiko poliittisten sotavankien erottelu ja surmaaminen ollut saksalaisille niin tärkeä kysymys, että he olisivat halunneet sen toteutettavaksi myös Suomessa.

Olipa alkuperäinen luovutusten tarkoitus mikä tahansa, luovutettujen juutalaisten sotavankien kohtalo on ilmeinen. Vaikka luovutetuissa on ollut runsaasti muitakin kuin varsinaisia poliittisia toimihenkilöitä, he ovat kuitenkin kuuluneet valvontaosaston valikoimaan epäilyttävään ryhmään. Kaikilla tuskin on edes ollut NKVD:stä tietoa, mutta heidät on arvioitu muuten saksalaisia kiinnostaviksi. Monessa tapauksessa siviilikoulutus lienee vaikuttanut: luovutetut olivat usein varsin pitkälle koulutettuja. Avoimeksi jää, kuulustelivatko saksalaiset lainkaan heille luovutettuja juutalaisia.

Ylikangas on kiinnittänyt huomiota siihen, että tiedonsaanti NKVD:stä saattoi olla todellinen peruste ja se saattoi toteutua myös siten, että luovutettu ryhtyi saksalaisen tiedustelun palvelukseen.⁸¹ Näin on asia voinut olla joidenkin poliittisina sotavankeina luovutettujen suhteen. Saksan rotupoliitiikan muistaen juutalaisia tuskin on otettu saksalaisten avustajiksi.

Kuten päämajan marraskuussa 1941 antamasta käskystä ja sodanjälkeisestä selvityksestä ilmeni, saksalaiset halusivat saada tiettyjä vähemmistökansallisuuksia. Arkistossa on laskelma Saksan sotilasviranomaisille luovutettujen sotavankien kansallisuudesta. Laskelma koskee 2 640 sotavankia, mutta huomattava osa – 966 – on luokassa ”sekalaisia”. Lopuista 1 674:stä suurin ryhmä kattaa virolaiset (596), sitten kaukasialaiset (533), saksalaiset (175) ja ukrainalaiset

(133). Venäläisten määrä laskelmassa, vain 108, on varmasti liian pieni, koska esimerkiksi valvontaosaston luovuttamista valtaosa oli venäläisiä. Juutalaisia ei ole laskelmassa eritelty.⁸² Puutteellisenakin laskelma osoittaa huomattavan osan luovutetuista edustaneen kansallisuuksia, jotka saattoivat suhtautua myötämielisesti saksalaismiehitäjiin. Saksalaisten omien ohjeidenkin mukaan tietyt Neuvostoliiton kansallisuudet olivat sotavankeina erityisasemassa.⁸³

Aikaisemmissa tutkimuksissa on lähdetty siitä, että suuri osa luovutetuista halusi saksalaisten riveihin ja tuli käytetyksi joko työvoimana tai Saksan armeijassa.⁸⁴ Sana sen sijaan sivuttaa tämän vaihtoehdon lähes kokonaan; hänen kirjastaan syntyy vaikutelma, että kaikki olisivat joutuneet ”Gestapon” käsiin.⁸⁵ Ylikangas arvioi, että luovutetuista suuri osa oli vapaaehtoisia, jotka sijoitettiin saksalaisten työhön tai taisteluyksiköihin ja siten välttyivät ainakin välittömältä surmaamiselta. Tämä vaikuttaakin todennäköiseltä.⁸⁶ Juutalaisia tämäkään vaihtoehto ei varmaankaan koskenut.

Luovutusten päättyminen

Kaikki juutalaiset sotavangit siis luovutettiin päämajan valvontaosaston luovutuksissa. Muutamaa yksittäistapausta lukuun ottamatta valvontaosaston hoitamat luovutukset tapahtuivat säännöllisin kokoisissa ryhmissä melko säännöllisen väliajoin loka-kuusta 1941 syyskuuhun 1942. Sen jälkeen luovutukset loppuivat. Loppumisen syystä ei ole arkistoissa mitään tietoa – kuten ei luovutusten taustastakaan. Muutkin kuin valvontaosaston hoitamat luovutukset kylä harvenivat, mutta vielä syksyyn 1943 asti luovutettiin useamman kymmenen vankien ryhmiä – tältä osin kysymys on siis luultavasti ollut vapaaehtoisesti saksalaisten haltuun haluavista. Lokakuun 1943 jälkeen nämäkin luovutukset olivat aivan yksittäistapauksia.⁸⁷

Miksi valvontaosaston luovutukset loppuivat vuotta aikaisemmin kuin luovutukset yleensä? Tämäkin on osoitus siitä, että valvontaosaston luovutukset poikkesivat luonteeltaan muista luovutuksista. Jos säännöllinen luovutustahti olisi jatkunut, seuraava

va luovutus olisi ollut vuorossa loka- tai marraskuussa 1942.

Valvontaosaston luovutusten loppumisen syytä on aikaisemminkin pohdittu. Kujansuu on kiinnittänyt huomiota upseerisotavankien (joihin sisältyvät myös poliittiset upseerit) luovutusten loppumiseen vuonna 1942. Hän arvelee, että vuoden 1942 loppuun mennessä oli saksalaisille ehditty luovuttaa kaikki heitä kiinnostaneet neuvosto-upseerit.⁸⁸ On mahdollista, että tällä on ollut vaikutusta, mutta ainoa selitys tämä ei voi olla. Esimerkiksi poliittisten sotavankien leiri 3:n vahvuus ei syksyllä 1942 ja myöhemmin juuri pienene. Joukossa luulisi olleen sellaisia sotavankeja, jotka olivat sak-

74. Muistio ltn. Seron käynnistä Tornissa 21.6.1946, T 19661/B 58, SA.

75. Sana (2003) 318–324, 340. – Ylikankaan maininta, jonka mukaan näiden neljän joukossa olisi ollut kaksi juutalaista, ei pidä paikkaansa. Ylikangas (2004a) 32. – Liettuan juutalaisen upseeri Mihail Bruvsteinin oli tarkoitus tulla siirretyksi suoraan leiri 1:stä Helsingin suojeluskuntapiiriin saksalaisille luovuttamista varten. Mies kuoli samana päivänä kuin hänen oli tarkoitus tulla siirretyksi Helsinkiin. (Sotavankileiri 1:stä siirretyjä upseerisotavankeja, T 7699/62; sotavankileiri 1:ssä kuolleet sotavangit, T 7699/67, SA.) Kysymys ei kuitenkaan ole – ensiepäilyistä huolimatta – siitä, että saksalaiset olisivat hänet surmanneet: hän ei vaikuta koskaan lähteneen leiriltä, sillä luovutusta koskevaan puhelinsanomaa tehdyn merkinnän mukaan ”Lähtee 29.5.42 klo 17.40 Peipohjasta 3 virolaista 3 liettualaista (4:s niin pahasti sair. niin pahasti [sic], ettei voida lähettää).” (KotijE:n puhelinsanoma n:o 3793/Järj.1b/28.5.1942, KotijE, sotavankitoimisto, Fa 16, SA.)

76. Hanski (1990) 73.

77. Helge Seppälä (1971) *Neuvostopartisaanit toisessa maailmansodassa*, Porvoo: WSOY, 24; Alfred Streim (1981) *Die Behandlung sowjetischer Kriegsgefangener im "Fall Barbarossa". Eine Dokumentation*, Darmstadt: C.F. Müller Juristischer Verlag, 356–357.

78. Streim (1981) 142.

79. Streim (1981) 69–72, 315–328. Myöhemmin täsmennettiin, että älymystön edustajilla tarkoitettiin lähinnä poliittisen ja kirjallisen työn tekijöitä.

80. Eversti Matti Ropposen selostus 4.1.1945, Fb 110:124, UMA.

81. Ylikangas (2004a) 30–31.

82. Päivämätön laskelma Saksan sotilasviranomaisille luovutetuista sotavangeista, T 19659/B 18, SA (marginaalissa käsin: ”Huom! Tämä luettelo on epätäydellinen!”).

83. Streim (1981) 368–369.

84. T. Mikkola (1976) 193; Laine (1982) 148–153; Hanski (1990) 131–132; Kujansuu (1999) 62, 173–174.

85. Sana (2003) 355–356.

86. Ylikangas (2004a) 31–33.

87. Sana (2003) 350–353.

88. Kujansuu (1999) 65–66.

salaisten kannalta yhtä kiinnostavia kuin aikaisemminkin luovutetut.⁸⁹ Syyskuussa 1943 työskenteli edellä jo mainittu toimikunta, joka kävi läpi sotavankileiri 3:ssa säilytettävien henkilöiden asiakirjat. Pöytäkirjan liitteenä on kaikkien leiriin joutumisen syy. Joukko oli koostumukseltaan sellainen, että se olisi hyvinkin kiinnostanut saksalaisia.⁹⁰

Toisena syynä on kiinnitetty huomiota juutalaissyntyisten siviilipakolaisten luovutuksen aiheuttamaan kohuun. Beizer on katsonut tämän vaikuttaneen siten, että sotavankienkin luovutukset loppuivat.⁹¹ Hän tarkoittaa monissakin kirjoissa käsiteltyä kahdeksan juutalaispakolaisen luovutusta. Nämä lähetettiin 6.11.1942 saksalaisille Tallinnaan. Suunnitteilla oli ollut suuremmankin juutalaisryhmän luovutus. Tapahtumasarja herätti keskustelua hallituksessa ja lehdistössä, myös ulkomaisessa, sekä kansalaistoimintaa luovutushankkeita vastaan.⁹²

Suuremmat siviilien luovutukset kohuvarmaankin esti. Mutta olisiko se vaikuttanut myös valvontaosaston hoitamiin sotavankien luovutuksiin? Ei ole tietoa siitä, oliko valvontaosastolla suunnitelmia luovuttaa seuraava poliittisten sotavankien erä loka- tai marraskuussa. Jos luovutus oli tarkoitus toteuttaa vasta sen jälkeen, kun siviilien luovutus oli tullut julkisuuteen, kohulla on voinut olla vaikutusta. Ratkaisevaa sekään ei liene ollut. Siviiliorganisaation (Valpon) luovutusten synnyttämä häly, jossa keskeisenä kysymyksenä oli luovutettujen syntyperä, on tuskin ratkaisevasti vaikuttanut sotilasorganisaation toteuttamiin luovutuksiin, joissa juutalaisten osuus oli varsinkin kesällä ja syksyllä 1942 suhteellisen pieni.

Kolmas esiin nouseva seikka on sotatapahtumat. Niiden on arveltu vaikuttaneen ainakin pakolaisten luovutusten loppumiseen⁹³ sekä Suomen juutalaisten aseman turvaamiseen.⁹⁴ Suomesta ei enää maaliskuussa 1944 haluttu luovuttaa ukrainalaisia sotavankeja, mitä perusteltiin työvoimatarpeella.⁹⁵ Viimeistään tuossa vaiheessa sotatilannekin on varmasti jo vaikuttanut.

Sotatapahtumat vaikuttivat suomalaisten viranomaisten toimintaan monin tavoin.⁹⁶

Sotavankien kohtelun suhteen sodan kulku ei sen sijaan ollut ainakaan Pirkka Mikkolan mukaan ratkaiseva. Hänen mukaansa käänne kohti parempaa sotavankien hoitoa tapahtui jo talvella ja keväällä 1942, sotatapahtumista riippumatta. Esimerkiksi ruoka-annoksia korotettiin ja päämajaan perustettiin sotavankitoimisto. Mikkola näkee asenteiden vankeja kohtaan parantuneen sodan jatkuessa.⁹⁷ Sotavankien kuolleisuus oli suurta talvella 1941–42 ja vielä seuraavan kevään ja kesän, mutta pieneni sitten.⁹⁸ Myös muussa tutkimuksessa on mainittu suomalaisten sotavankiviranomaisten suh-

89. Sotavankileiri 3:n vahvuusilmoitukset 1942–1944, T 6861/8, 6862/3, 6863/5, SA.

90. Kujansuun yhteenvedon mukaan pääleirillä (leiri 3) lähes puolella (48 %) leiriin joutumisen syynä oli poliittisen upseerin asema. ”Turvallisuussyistä” leirillä oli 15 %, ”kiihottajina” 13 % ja NKVD-miehinä 11 %. ”Partisaanileiri” 3 A:ssa oli partisaaneja 31 %, laskuvarjomiehiä 15 %, vakoilijoita 8 % ja ”turvallisuussyistä” leirillä 8 %. Leiri 3:ssa oli tuolloin 19 juutalaista ja leiri 3A:ssa yksi juutalainen. Luettelo Sv.leiri 3:ssa ja 3A:ssa säilytettävistä sotavangeista (liittyy pöytäkirjaan 25.–29.9.1943 pidetystä kokouksesta), T 19658/B 10, SA; Kujansuu (1999) 37–38. Luultavasti suurin osa tutkituista sotavangeista oli leirillä jo syksyllä 1942.

91. Beizer (2001a) 5.

92. Tapahtumasarjasta on kirjoitettu paljonkin, laajimmin: Elina Suominen (1979) *Kuoleman laiva S/S Hobenhörn. Juutalaispakolaisten kohtalo Suomessa*, Porvoo: WSOY; Taimi Torvinen (1984) *Pakolaiset Suomessa Hitlerin valtakaudella*, Keuruu: Otava, 186–224; Hannu Rautkallio (1985) *Ne kahdeksan ja Suomen omatunto. Suomesta 1942 luovutetut juutalaispakolaiset*, Espoo: Weilin+Göös; Smolar (2003) 175–311; Svan-te Lundgren (2003) ”En finlandssvensk ”rättfärdig bland folken”. Atos Wirtanens kamp för de judiska flyktningarna i Finland”, *Historisk Tidskrift för Finland* 88, 300–320.

93. Ylikangas (2004a) 22.

94. Smolar (2003) 280, 310. – Sinänsä on kiistanalaista, kuinka vaarallinen Suomen juutalaisten asema oli.

95. Laine (1982) 152.

96. Jatkosodan alkuvuosina, varsinkin syksyllä 1941 viranomaisilla oli halua välienselvittelyyn oppositioaineksen kanssa. Tämä ilmeni eräinä muodollisuudesta piittaamattomina toimenpiteinä ja poliittisten vastustajien muutenkin kiristyneenä kohteluna. Sodan edetessä tilanne muuttui. Esimerkiksi rauhanoppositioon ei kajottu ja eräiden marginaaliryhmien, kuten vankien ja Itä-Karjalan siirtoleiriläisten kohtelu parani. Lindstedt (1999) 95–103.

97. Sodan alkupuolella vartiomiehet myös ampuivat vankeja herkemmin kuin lopussa. Pirkka Mikkola (2000) *Sotavangin elämä ja kuolema. Jatkosodan neuvostosotavankien suuren kuolleisuuden syyt*, Suomen ja Skandinavian historian pro gradu, Helsingin yliopisto, 113, 141, 176–177.

98. T. Mikkola (1976) 113–115.

tautuminen sotavankiasioiden hoitoon tekijänä, joka vaikutti kuolleisuuteen.⁹⁹

Kuitenkin sotatapahtumat ehkä vaikuttivat syksyllä 1942 niin, että saksalaisiin haluttiin ottaa etäisyyttä lopettamalla valvontaosaston hoitamat, muut kuin vapaaehtoiset luovutukset. On arvioitu Suomen johtomiesten jo alkuvuonna 1942 alkaneen epäillä, että Saksa ei pystyisi lyömään Neuvostoliittoa. Yleisessä mielipiteessä ja lehdistössä käänne oli havaittavissa vasta syksyllä. Lopullisesti kansan enemmistö menetti uskonsa Saksan voittoon saksalaisten antauduttua Stalingradissa helmikuun alussa 1943.¹⁰⁰

Kenties kaikki mainitut seikat vaikuttivat yhdessä: luovutettaviksi sopivia sotavankeja saattoi olla väliaikaisesti niin vähän, että seuraava valvontaosaston hoitama poliittisten sotavankien luovutus olisi ollut vasta marraskuussa 1942; kun siviilipakolaisten luovutus herätti kohua, sotavankien luovutusta lykättiin; ja sitten Saksan voittoon kohdistetut epäilyt alkoivat jo vaikuttaa niin, että yhteistyötä Saksan kanssa haluttiin vähentää.

Juutalaisten kohtelu yleensä

Ennen sotaa juutalaisvastaisuutta oli Suomessa esimerkiksi tietyissä lehdissä ja kirjallisuudessa jonkin verran, mutta ei laajoissa piireissä.¹⁰¹ Varsinkin sodan alkuvaiheessa suomalaisessa lehdistössä esiintyi juutalaisvastaista aineistoa.¹⁰² Valpon toimissa juutalaispakolaisten luovuttamiseksi saksalaisille – joita en tässä tarkemmin käsittele – vaikuttaa olleen antisemitistisiä piirteitä. Suomen juutalaiseen kohdistuneita luovuttamisvaatimuksia koskevien väitteiden tueksi ei puolestaan tunnu olevan varmoja tietoja.¹⁰³

Genèvessä vuonna 1929 laaditun sotavankiyleissopimuksen 4 artiklassa luetellaan edullisemman kohtelun sallivat ominaisuudet, kuten sukupuoli tai sotilasarvo – kansallisuus ei ollut tällainen seikka. Siten kohtelun olisi Hanskin mukaan tullut olla kansallisuuteen nähden tasapuolista, mikä oli myös tapaoikeuden mukaista.¹⁰⁴

Sotavankien kansallisuus merkittiin koristoihin. Kansallisuuden perusteella erityiskohtelun saivat suomensukuiset sotavangit, joita varten perustettiin oma sotavankileiri ja joita kohdeltiin muutenkin muita parem-

min.¹⁰⁵ Juutalaisten sijoittelusta tai kohtelusta ei aluksi ollut erityismääräyksiä lukuun ottamatta ”epäilyksenalaiden juutalaisten” sijoittamista leiri 3:een koskevaa käskyä. Ensin heistä ei tehty edes kansallisuusjaottelussa omaa ryhmää, vaan heidät laskettiin ”isovenäläisten” kanssa yhteen.¹⁰⁶ Myöhemmin juutalaiset saivat oman ryhmän luokittelussa ”Erilliset kansallisuudet”.¹⁰⁷

Lokakuun 1942 alussa kuitenkin annettiin käsky juutalaisten sotavankien sijoittamisesta ”ensi tilassa” sotavankien järjesteyleiri 2:een. Poikkeuksen tekivät:

1. Upseerit, politrukit ja muut erikoisvangit, kuten Sv.leiri 3:ssa ja Sv.leiri 24:ssä olevat, joita ei siirretä.¹⁰⁸

99. Hanski (1990) 74; Kujansuu (1999) 43, 117–122.

100. Olli Vehviläinen (1990) 'Odotuksen vuosi 1942' teoksessa *Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä*, Helsinki: Valtion painatuskeskus, 10–21 (12–16).

101. Taimi Torvinen (1989) *Kadimab. Suomen juutalaisten historia*, Keuruu: Otava, 104–107, 118; Nils Erik Forsgård (2002) *Alias Finkelstein. Studier i antisemitisk retorik*, Vanda: Schildts; Smolar (2003) 104–107.

102. Heikki Luostarinen (1986) *Perivihollinen. Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941–44: tausta ja sisältö*, Tampere: Vastapaino, 250–251, 274–276.

103. Jukka Hartikainen on todennut, että mitään todisteita, jotka osoittaisivat Saksan vaatineen Suomen juutalaisten luovutuksia, ei ole löytynyt. Hän huomauttaa myös, että usein toistettu tarina Suomessa vierailleen Himmlerin salkussa olleen juutalaisluettelon valokuvaamisesta on näyttämättä toteen. Jukka Hartikainen (2001) 'Suomi' teoksessa Stéphane Bruchfeld & Paul A. Levine *Kertokaa siitä lapsillenne. Kirja juutalaisten joukkotubosta Euroopassa 1933–1945*, Jyväskylällä: Opetushallitus, 52–69 (63). Tällaiset kertomukset ovat kuitenkin elinvoimaisia: ks. esim. Smolar (2003) 146–150.

104. Hanski (1990) 85–89. Vuodelta 1949 olevassa Genèven uudessa sotavankisopimuksessa on kohtelun tasapuolisuudesta nimenomainen määräys (16 artikla). Mitään epäsuopeaa erottelua ei saa tehdä rodun, kansallisuuden, uskonnon, valtiollisten mielipiteiden tai muun niihin verrattavan tunnusmerkin perusteella.

105. T. Mikkola (1976) 40, 213.

106. KotijE:n kirjelmä n:o 418/Järj.1b/sal./21.7.1941 ja siihen liittyvä päämajan tiedusteluosaston kirjelmä n:o 611/Tied.1/sal./17.7.1941 liitteineen sekä KotijE:n kirjelmät n:o 1589/Järj.1b/sal./10.10.1941 ja 1898/Järj.1b/sal./4.11.1941, T 6861/18, SA.

107. Esim. vähemmistökansallisuusilmoitukset syksyltä 1942 sotavankileiriltä 1, T 7536/50 ja leiriltä 3, T 6861/8, SA.

108. Sotavankileiri 24 oli niin sanottu karkurileiri. Aluksi siellä oli myös partisaani- ja vakoilukoulutuksen saaneita, joita myöhemmin sijoitettiin edellä jo mainittuun sotavankileiri 3A:han. T. Mikkola (1976) 37–39.

2. Lääkintätehtävissä toimivat, joita ei voida muilla sotavangeilla korvata.
3. Sellaiset suutarin- ja räätälin-tehtävissä toimivat, jotka ovat välttämättömiä leirin tai sairaalan a.o. verstaalle.
4. Sellaiset sairaat, joita ei ilman terveydellisiä haittoja voida kuljettaa. Nämä on lähetettävä heti kuin heidän terveydentilansa sen sallii.¹⁰⁹

Järjestelyleiri 2:n päällikölle samana päivänä lähetetty käsky koski juutalaisten sotavankien sijoittamista samaan parakkiin muilta eristettyinä. Heitä tuli käyttää työssä yhtenäisinä ryhminä, eikä heitä saanut sijoittaa yksityisille maanviljelijöille tai muiden kansallisuuksien kanssa samoille työmailla. Leirin oli varauduttava 4.10.1942 jälkeen vastaanottamaan noin 150 juutalaista sotavankia. Myös määrättiin, että juutalaiset sotavangit eivät nauti mitään erikoisvapauksia tai -etuja.¹¹⁰

Arkistoista en ole – ainakaan vielä – löytänyt siirron taustaa valaisevaa. Siirrosta on esitetty erilaisia tulkintoja. Jukka Hartikainen pitää siirtoa osana eri kansallisuuksien erottelupolitiikkaa, mutta pitää mahdollisena sitäkin, että siirto tähtäsi juutalaisten luovuttamiseen.¹¹¹

Sanan tulkinta on vielä pessimistisempi: juutalaisia koottiin yhteen siksi, että heidän mahdollinen siirtonsa saksalaisille olisi helpompaa. Totta on, että käskyn ajankohta voisi viitata luovutuksen valmisteluun. Lisäksi Sana väittää, että järjestelyleiri 2 oli ”juutalaisten uusi kokoamisleiri”.¹¹²

Näin ei ollut, vaan leiri oli perustettu heinäkuussa 1941 eikä suinkaan juutalaisia varten.¹¹³ Leiri oli suuri ja juutalaisten osuus siellä oli vähäinen.¹¹⁴ Sanan väite ”juutalaisvangin” luovuttamisesta leiriltä lokakuussa 1942 on perätön. Tämän myötä putoaa pohja pois siltä Sanan argumentilta, että ”saksalaisyhteys toimi jo uudella juutalaisleirillä”, mikä hänen mukaansa osoittaa, että siirto leirille tapahtui luovutuksia silmällä pitäen.¹¹⁵

Beizerin arvion mukaan siirron tarkoituksena oli parantaa juutalaisten asemaa, jotta Suomen juutalaisyhteisö voisi helpommin avustaa heitä ja he eivät joutuisi muiden

sotavankien huonosti kohtelemiksi.¹¹⁶ Beizer viittaa tämän perusteena vain siihen, että Suomen juutalaisyhteisö, lähinnä Abraham Stiller, olisi ehkä esittänyt tällaisen pyynnön. Mitään näyttöä tämän tueksi hän ei esitä.¹¹⁷

Ylikangas kallistuu pitämään juutalaisten siirtoa järjestelyleiri 2:een heidän suojelemisenaan. Se on hänen mukaansa mahdollisesti esitetty saksalaisille luovutuksen valmisteluna. Suojelumotiivin puolesta puhuu, että ketään juutalaisia ei enää luovutettu.¹¹⁸

Siirtotoimenpiteen tausta jää osittain avoimeksi. Luovutuksen toteuttamiseksi sitä tuskin kuitenkaan tehtiin. Jos siirto olisi tehty luovutusta varten, olisi luultavasti samalle leirille haluttu sijoittaa myös upseerit, poliitrikut ja muut annetun käskyn mukaan siirrosta vapautetut.¹¹⁹ Juutalaisten sijoitus yh-

109. KotijE:n kirjelmä n:o 6618.Järj.1b.sal./1.10.1942, KotijE, sotavankitoimisto, Fa 20, SA.

110. KotijE:n kirjelmä n:o 6619.Järj.1b.sal./1.10.1942, KotijE, sotavankitoimisto, Fa 20, SA.

111. Hartikainen (2001) 62–63.

112. Sana (2003) 344–345.

113. T. Mikkola (1976) liite n:o 1.

114. Järjestelyleiri 2:een tuotiin 15.7.1941–12.4.1942 välisenä aikana yli 10 000 sotavankia. Päivittäinen sotavankivahvuus alkuvuodesta 1942 oli 2000–3000:n luokkaa. T. Mikkola (1976) 103–104.

115. Sana viittaa myös käsitykseensä, että sotavankiluovutukset yleensäkin keskeytyivät sodan kulkuun liittyvistä syistä, joten tämä saattaisi päteä myös siirtoon järjestelyleiri 2:een. Vaikka sodan kulun vaikutus luovutuksiin tuntuukin pitävän paikkansa, se ei mielestäni vielä ratkaise järjestelyleiri 2:een siirtämisen taustaa. Vielä perusteettomampi on vihjaus, että käsky olisi tarkoitannutkin ulkomaisten juutalaispakolaisten sijoittamista leirille. Siviilipakolaisia ei tietenkään olisi sijoitettu sotavankileirille. Sana (2003) 344–346.

116. Serah Beizer (1995) ”The Treatment of Soviet Jewish Prisoners of War in Finland 1941–1944”, teoksessa *Jews in Eastern Europe*, The Hebrew University of Jerusalem, Centre for Research and Documentation of East European Jewry, 11–24 (18–24).

117. Tällaisesta pyynnöstä ei ole myöskään mainintaa Stillerin sodanaikaista toimintaa käsittelevässä kirjassa. Smolar (2003) 163–171. Smolar mainitsee kahden leirille siirretyn vangin pelänneen, että erillisleiriin eristettyinä heidät luovutettaisiin saksalaisille. Vapauduttuaan he tajusivat, että erillään olo suomalaisvartijoiden valvonnassa olikin ollut heidän pelastuksensa. – Lisäksi Beizer viittaa siihen, että siirroilla voitiin suojata juutalaisia saksalaisten mahdollisilta luovutusvaatimuksilta. Beizer (1995) 20–21. Tuskin juutalaiset yhdessä ollessaan kuitenkaan olivat sen paremmin piilossa.

118. Ylikangas (2004a) 34–35.

119. Näin myös Beizer (1995) 21.

delle leirille ei ollut läheskään kattavaa. Ainakin kesältä 1944 olevan laskelman mukaan juutalaisia sotavankeja oli 333, ja heistä oli sotavankijärjestelyleiri 2:ssa kaksi kolmesta, kaikkiaan 218.¹²⁰ Jos luovutusta olisi suunniteltu, olisi tuskin myöskään annettu tarkkoja ohjeita juutalaisten sotavankien käyttämisestä työssä.¹²¹

Harkittu juutalaisten suojeleminen tuntuu toisaalta sekin epätodennäköiseltä. Ryhmitelyä kansallisuuden mukaan eri leireille ei toteutettu muuten kuin juutalaisten ja suomenheimoisten osalta, joten kansallisuuksien erotteluun ei tunnu ainoalta juutalaisten siirron syytä. On jopa mahdollista, että siirtokäskey ei edes ollut niin loppuun asti mietitty, että sillä voitaisiin sanoa olleen joko luovutus- tai suojeletutarkoitusta. Lopputulos joka tapauksessa oli, että järjestelyleiri 2:ta on muisteltu edellisten leirien jälkeen jopa ”taivaana” ja on kerrottu leirin juutalaisten hyvästä yhteishengestä.¹²²

Sotavankiasiakirjoissa on viitteitä ennakkoluuloisesta suhtautumisesta juutalaisiin. Jo useasti mainittu sotavankileiri 3:a koskeva sijoittamiskäskey on sellainen.¹²³ Juutalaisia tunnuttiin pitävän erityistapauksena myös kotijoukkojen esikunnan paheksuessa, että suomensukuisten vankien leirille 21 ”on lähetetty useita venäläisiä, jopa syntyperältään juutalaisiakin sotavankeja”.¹²⁴ Varsin monen juutalaisvangin kortissa on syntyperä korostettu punaisella alleviivauksella; tiedossa ei kuitenkaan ole, milloin ja missä tarkoituksessa alleviivaukset on tehty.

Toisaalta ennakkoluulot eivät estäneet juutalaisvankien käyttöä Suomen armeijan apuna. Kahta juutalaista sotavankia ainakin käytettiin Helsingissä tiedotusosaston radio-propagandassa.¹²⁵ Myös suomalaisten perustamassa Petroskoin tiedustelukoulussa oli ensimmäisellä kurssilla yksi leiriltä värvätty juutalainen sotavanki.¹²⁶

Suomen juutalaisyhteisön ja Tukholman juutalaisen seurakunnan harjoittamaa juutalaisten avustamista ei yritetty estellä. Vuonna 1943 järjestettiin myös juutalaisten sotavankien sielunhoito.¹²⁷

Vaikka juutalaisvankien keskittämisen taustoja ei olekaan vielä pystytty täysin selvittämään, siirto järjestelyleiri 2:een ei vai-

kuta olleen tehty luovutuksia varten. Muutenkaan ei vaikuta siltä, että juutalaisia sotavankeja olisi syntyperänsä vuoksi kohdeltu yleisesti huonosti.¹²⁸ Tämäkin tukee sitä arviota, että juutalaisten sotavankien luovutukset eivät olleet syntyperään perustuva toimi.

Luovutusten laillisuus¹²⁹

Haagin rauhankonferenssissa vuonna 1907 allekirjoitettiin useita sodankäyntiä koskevia kansainvälisiä sopimuksia. Keskeinen oli maasodan lakeja ja tapoja koskeva yleissopimus ja varsinkin sen liitteenä oleva ohjesääntö. Suomi oli liittynyt yleissopimukseen. Maasotaohjesääntöä täydentävää Genevessä vuonna 1929 laadittua sotavankeja koskevaa yleissopimusta Suomi ei ratifioinut, joskin allekirjoitti sen.

120. Muita yli kymmenen juutalaisvangin ryhmiä oli sotavankijärjestelyleiri 1:ssä (31), sotavankileiri 1:ssä eli upseerileirissä (28) ja sotavankileiri 3:ssa eli poliittisten sotavankien leirissä (15). Otsikoimaton ja päivämätön laskelma sotavankien kansallisuuksista, ilmeisesti heinäkuulta 1944, T 19656/F 3, SA.

121. Elokuussa 1943 annetun käskyn mukaan tiettyihin vähemmistökansallisuuksiin kuuluvat tuli valmistautua siirtämään saksalaisille, paitsi ne, jotka kirjallisesti ilmoittivat haluttomuutensa tulla luovutetuksi. Kuitenkin juutalaiset jätettiin ilman muuta luovutuksen ulkopuolelle. KotijE:n kirjelmä n:o 2879/Järj.1b.sal./2.8.1943, KotijE, sotavankitoimisto, Fa 30, SA. Tässä oli siis kyse vapaaehtoisista luovutuksista ja vuodesta 1943, joten käskystä ei voida päätellä, olisiko syksyllä 1942 ollut hankkeita kansallisuuteen perustuvasta juutalaisten luovuttamisesta. Vrt. Hanski (1990) 136–137.

122. Beizer (1995) 22.

123. Näin myös Ylikangas (2004a) 33.

124. KotijE:n kirjelmä n:o 341/Järj.1b/sal./16.1.1942, T 7536/49, SA.

125. Miesten nimien kohdalle asiakirjaan on kirjoitettu käsin ”juutalaisia”; marginaaliin on kirjoitettu – tiedotusosaston ilmoitettua miesten käytön loppuneen – ”Ev.luutn. Ropponen korjaa äijät Sv.leiriin N:o 3”. Päämajan tiedotusosaston kirjelmä K.D. n:o 8990/Ttus.3/25.9.1942, T 19654/F 3, SA.

126. Einar P. Laidinen (2003) ’Suomalaiset tiedustelukoulu 1941–1944’, *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 22, 218–236 (226).

127. Hannu Rautkallio (1989) *Suomen juutalaisten aseveljeys*, Helsinki: Tammi, 164–165; Beizer (1995), 22; Smolar (2003) 163–170.

128. Samaa tapaamaan Beizer (1995) 23; P. Mikkola (2000) 118; Juha Kujansuu (2003) ’Juutalaisia sotavankeja kohdeltiin asiallisesti’, *Helsingin Sanomat* 30.11.2003, A 5.

129. Ks. sopimusten soveltamiseen liittyvistä kysymyksistä tarkemmin Hanski (1990) 10–24; Lindstedt (1999) 126–131.

Sodan aikana Suomi ei katsonut olevansa sinänsä velvollinen noudattamaan sotavankien kohtelussa Haagin tai Geneven sopimusta. Tätä perusteltiin sillä, että Neuvostoliitto ei ollut yhtynyt Haagin sopimukseen ja Suomi, kuten ei Neuvostoliittokaan, ei ollut yhtynyt Geneven sopimukseen.¹³⁰ Lisäksi viitattiin siihen, että Neuvostoliitto ei käytännössä noudattanut Haagin sopimuksen määräyksiä, joten vastavuoroisuusperiaate ei toteutunut. Silti Haagin sopimusta oli käskyjen mukaan soveltuvin osin noudatettava neuvostosotavankien kohtelussa.¹³¹

Toisen maailmansodan aikana oli tavallista, että sotavankeja luovutettiin liittolaisille. Vastuunjako tällaisessa tapauksessa oli tulkinnanvarainen.¹³²

Mitään asiakirjaa, joka osoittaisi, että luovutusten laillisuutta olisi pohdittu niitä syksyllä 1941 käynnistettäessä, ei ole löytynyt. Luultavasti vasta keväällä 1942 laillisuuspuolta mietittiin. Kotijoukkojen esikunnalla oli silloin suunnitelmassa luovuttaa ukrainalaisia ja valkovenäläisiä sotavankeja ja sotatoimien yhteydessä internoituja siviilejä. Kotijoukkojen esikunta kysyi ulkoasiainministeriön mielipidettä luovuttamisesta.¹³³

Ulkoasiainministeriön lausunnon oli laatinut neuvotteleva virkamies, tohtori Erik Castrén.¹³⁴ Lausunnossa viitattiin Haagin maasotaohjesäännön 4 artiklaan, jonka mukaan sotavangeista on vastuussa sen valtion hallitus, jonka sotavoimien valtaan nämä ovat joutuneet, sekä 20 artiklaan, jonka mukaan sotavangit on rauhan palattua kotiutettava mahdollisimman pian. Lausunnossa tulkittiin sotavankien joutuneen sotatoimien yhteisyyden vuoksi sekä Suomen että Saksan määräysvallan alaisiksi. Ulkoasiainministeriö ei siksi nähnyt estettä sotavankien siirrolle Suomen ja Saksan välillä, ”vaikkakin tällainen toimenpide saattaa vaikeuttaa sotavankien aikanaan tapahtuvaa kotiuttamista”.¹³⁵

Sotavankiasioiden hallinto keskitettiin syyskuussa 1943 päämajaan. Marraskuussa yleisesikunnan päällikkö, kenraali Erik Heinrichs pyysi sotavankikomentajaa selvittämään, onko kansainvälisten sopimusten

mukaan sallittua luovuttaa sotavankeja toiselle valtiolle.¹³⁶

Asiasta laati pian muistion luutnantti Reino Ellilä, joka oli palvellut koko sodan ajan sotavankihallinnossa. Myös Ellilä oli lakimies.¹³⁷ Häinkin viittasi Haagin maasotaohjesäännön ja Geneven sotavankisopimuksen määräyksiin, joiden mukaan sotavangit ovat hallituksen vallassa ja heidät on rauhan solmimisen jälkeen palautettava. Lähtökohta oli siis sama kuin Castrénilla, mutta johtopäätös erilainen. Ellilän mukaan ei ole sopimusten perusajatuksen mukaista yleensä luovuttaa sotavankeja toiselle valtiolle, edes samalla puolella sotaa käyväälle. Sotavankeja ei siis ole luvallista antaa saksalaisille ”maksuna työkykyisistä inkeriläisistä”. Asia on toinen, jos sotavanki itse haluaa tulla luovutetuksi saksalaisille, mutta tällöinkin hänen olisi tehtävä kirjallinen anomus, tulkit-
si Ellilä.

130. Venäjä oli aikanaan yhtynyt sopimukseen.

131. Sota-aikana ei juuri kiinnitetty huomiota sopimusten sitovuuteen tapaoikeutena, mutta sodan jälkeen tapaoikeuden merkitys korostui. Se sai vahvistusta Nürnbergin sotarikosoikeudenkäynnissä. Tapaoikeudellinen sääntö oli esimerkiksi periaate, jonka mukaan sotavangit ovat hallituksen eivätkä kiinniottajiensa vallassa, samoin velvoite palauttaa sotavangit vihollisuuksien loppuessa. Allan Rosas (1976) *The Legal Status of Prisoners of War. A Study in International Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts*, *Dissertationes Humanarum Litterarum* 9, Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 71–72; Hanski (1990) 23.

132. William E. S. Flory (1942) *Prisoners of War. A Study in the Development of International Law*, Washington D.C.: American Council of Public Affairs, 45; Hanski (1990) 139. Flory tuntuu kallistuvan pitämään luovutuksen vastaanottanutta valtiota päävastuullisena, mutta mielestäni epäselviksi jäävin perustein.

133. KotijE:n kirjelmä n:o 3786/Järj.1b.sal./28.5.1942, KotijE, sotavankitoimisto, Fa 16, SA.

134. Castrén oli väitellyt vuonna 1938 ilmasotaoikeudesta. Hänestä tuli sodan jälkeen kansainvälisen oikeuden professori.

135. Internoitujen siviilien katsottiin olevan eri asemassa: heidän luovuttamisensa toisen (heidän kannaltaan) vihollisvaltion sotavoimille tuntui kansainvälisoikeudellisesti arveluttavalta. Heidänkin siirtoonsa voitaisiin ryhtyä, jos he antavat suostumuksensa, mieluiten kirjallisena. Ulkoasiainministeriön kirjelmä n:o 23291/30.5.1942, n:o 36/8 Sal.D. -42, salaisten kirjeiden konseptit 1942, UMA.

136. E. Heinrichsin tiedustelu ev. Malmille 11.11.1943, T 19655/E 3, SA.

137. Hän väitteli vuonna 1949 tohtoriksi rikosoikeudesta ja sai aikanaan alan professuurin.

Ellilä tarkasteli myös jo tapahtunutta:

”Mikäli luovutuksia on vastoin yllä mainittuja määräyksiä tapahtunut, on merkitystä sillä, että vastaanottava valtio luovuttavalle sitoutuu noudattamaan haltuunsa saamiinsa sotavankeihin nähden kansainvälisten sopimusten määräyksiä vankien kohtelun ja rauhan tultua takaisin palauttamisen ym. suhteen, mutta jos se rikkoo tuon sitoumuksensa, jää vastuu kansainvälisoikeudellisessa mielessä kuitenkin sille valtiolle, joka on sotavangit ottanut.”

Lisäksi Ellilä totesi antaneensa lausunnon kansainvälisoikeudellisella pohjalla ”kajomatta asian poliittiseen puoleen, jolla on huomattava merkityksensä”.¹³⁸

Ei ole tiedossa, oliko Ellilä ollut koko sodan ajan näin varauksellinen luovutusten laillisuuden suhteen vai muuttuiko hänen kantansa sodan aikana. Luultavasti sodan kulku vaikutti Ellilän kantaan tai ainakin siihen, että hän toi sen esiin. Ehkä hänellä oli myös tietoa siitä, mikä vankien kohtalo saksalaisten hallussa oli ollut. Toisin kuin Castrén, Ellilä nimittäin pohti sitäkin mahdollisuutta, että vangit vastaanottanut valtio ei noudattaisikaan kansainvälisiä sopimuksia sotavankien kohtelusta.

Ellilän muistion jälkeen saksalaisille luovutettiin Sanan mukaan vain aivan yksittäisiä sotavankeja.¹³⁹ Siten Ellilän muistio lieene ollut lisäeste jo muutenkin loppuneelle innolle sotavankien vaihtoon tai muihin kaan luovutuksiin.¹⁴⁰

Kansainvälisissä sopimuksissa ei siis ollut nimenomaista määräystä sotavankien siirrosta. Sellainen tuli vasta uuteen Geneven vuoden 1949 sopimukseen. Luultavasti toisen maailmansodan kokemusten perusteella oli havaittu tarve tällaiselle sääntelylle. Sopimuksen 12 artiklan mukaan luovutus edellyttää vastaanottajan olevan osallinen sotavankisopimukseen ja luovuttajan vakuuttumista siitä, että vastaanottaja haluaa ja kykenee sopimusta noudattamaan. Näillä edellytyksillä vastuu on vastaanottajavaltiolle. Jos tämä kuitenkin jättää noudattamatta sopimusta, luovuttajan on ryhdyt-

tävä toimiin tilanteen korjaamiseksi tai vankien palauttamiseksi.¹⁴¹

Vuoden 1949 sopimus toi siis esiin Ellilän jo edellisen sopimuksen perusteella hahmottaman jaetun vastuun periaatteen.¹⁴² Ellilän tulkinta luovuttajan vastuusta meni jopa pidemmälle kuin mitä sodan jälkeen kansainvälisesti sovittiin – samoin hänen näkemyksensä, jonka mukaan luovutettavilta tarvitaan kirjallinen suostumus.¹⁴³

Luovutusten selvittelyt

Sodan jälkeen liittoutuneiden valvontakomissio ei juuri vaatinut selvittämään sotavankien luovutuksia Saksaan. Valvontakomissio kylläkin halusi joulukuussa 1944 tietoja 88 upseerisotavangista. Pelkkä sattuma tuskin oli, että näistä peräti 69 oli luovutettu saksalaisille – asia oli varmaankin valvontakomission tiedossa etukäteen. Tässä yhteydessä pääesikunta selvitti vähän laajemminkin luovutuksia ja antoi ulkoasiainministeriölle tiedon paitsi näiden 69:n luovutuksesta, myös luovutuksista yleisemminkin.¹⁴⁴

Seuraava selvittely näyttää ajoittuvan loppukevääseen 1945. Sotavankikomentajan

138. Luutnantti R. Ellilän P.M. 15.11.1943, T 19655/E 3, SA.

139. Sana (2003) 353.

140. Antti Laineen mukaan saksalaiset pyysivät vielä maaliskuussa 1944 ukrainalaisia sotavankeja, mutta suomalaiset eivät halunneet heitä luovuttaa työvoimatarpeeseen vedoten. Saksalaiset ilmoittivat vielä seuraavassa kesäkuussa 129 suomenheimoisesta sotavangista, mutta suomalaiset eivät enää halunneet ottaa vastaan heitä. Laine (1982) 152–153.

141. Tämä edellyttää kuitenkin suojelijavaltion ilmoitusta. Käytännössä puolueettomien suojeluvaltioiden järjestelmällä ei kuitenkaan lieene enää merkitystä sotavankien aseman kannalta. Rosas (1976) 428, 461.

142. Kysymys vastuunjaosta oli sopimuksen laadinnassa kiistanalaisimpia kohtia. Rosas (1976) 427–428; Howard S. Levie (1986) *The Code of International Armed Conflict*, vol. 1, New York: Oceana Publications, 334–335.

143. Rosaksen mukaan 12 artiklasta ilmenee, että ensisijainen vastuu on sillä valtiolla, jonka hallussa vangit kulloinkin ovat, ja luovutuksen jälkeen luovuttajan vastuu on toissijaista. Rosas (1976) 426–427. Ellilä – joka siis ei perustanut arviotaan vielä tuolloin tiettyyn sopimusmääräykseen vaan yleisempään sopimuksen tulkintaan – tuntuu pitäneen luovuttajaa ensisijaisesti vastuullisena.

144. Puolustusvoimain pääesikunnan yhteysosaston kirjelmä K.D.N:o 380/3a./2.1.1945, T 19663/F 1, SA; Sana (2003) 359–360.

esikunnan selvityselin lähetti valvontakomissiolle toimitettavaksi luettelon poliittiseen henkilöstöön kuuluneista sotavangeista. Luultavasti tähän selvittelyyn liittyen entinen sotavankikommentaja, eversti Malm ehdotti suoritettavaksi tutkimuksen vastuun jaosta sotavankikommentajan esikunnan ja päämajan valvontaosaston välillä. Aloitteen mukaan tuli määritellä valvontaosaston osuus sotavankileiri 3:n hoidossa ja vankien luokittelussa ja sijoittelussa, sekä ”valvontaosaston perustelut siitä, minkä mukaan määriteltiin ne sotavangit, jotka luovutettiin saksalaisille Pohjois-Suomeen.” Tutkimustehtävään määrättiin kenraaliluutnantti Harald Öhquist.¹⁴⁵

Öhquistin selvitystä en ole vielä onnistunut löytämään.¹⁴⁶ Öhquistin henkilökohdistaisista muistiinpanoista kuitenkin näkyy, että tuollainen selvitys valmistui. Se ei lie ollut kovin laaja. Aikaa siihen ei käytetty kovin paljon ja Öhquistillä oli samaan aikaan muitakin selvitystehtäviä ja tapaamisia.¹⁴⁷ Epäselväksi jää myös toistaiseksi, ke-

145. Puolustusvoimain pääesikunnan yhteysosaston kirjelmä KDN:o 2702/15/31.5.1945 ja puolustusvoimain pääesikunnan komento-osaston sanoma n:o 1441/31.5.1945, T 19663/F 6, SA. – Puolustusministeriö oli jo maaliskuussa 1945 asettanut toimikunnan, jonka tuli tutkia päämajan valvontaosaston ja sen alaisten toimihenkilöiden jatkosodan aikaista toimintaa. Toimikunta ei tarkastellut vankiluovutuksia, vaan pidätettyjen kohtelua. Puolustusministeriön 28.3.1945 asettaman tutkintatoimikunnan työn tulokset ja lausunto, komitea-arkistot, 540:436:3, KA; Lindstedt (1999) 596–597.

146. Jos muistio löytyy, nähdään, onko Öhquist arvioinut asiaa myös juridiselta kannalta. Öhquistilla oli myös juristin tutkinto, tosin jo vuodelta 1914, ajalta ennen sotilasuraa.

147. Tätä aihetta koskevia Öhquistin muistiinpanoja hänen taskukalenterissaan:

31.5.1945 ”Får nytt uppdrag av Heinrichs.”

1.6.1945 ”Karhu berättar om mitt nya uppdrag ang. ryska fångars behandling.”

2.6.1945 ”Träffar kl 13.30 Ropponen, Isakson och major Vähälä ang. krigsfängeläget 3. Senare långt samtal med Malm vid Skeppredarg. 6. Saken komplicerad.”

4.6.1945 ”Samtal med Malm och Ropponen vid Skeppred.gatan.”

5.6.1945 [Mikkelissä:] ”Kl. 15.30 hos Heinrichs och redogör för Malmska frågan – –”

6.6.1945 ”Skriver flitigt P.M. om Malmska frågan.”

7.6.1945 ”Skriver på e.m. [eftermiddag] färdig min redogörelse om Malmska frågorna.”

Kenraaliluutnantti Harald Öhquistin muistiinpanokalenteri 1945, Pk 1205/17, SA.

nelle selvitys luovutettiin. Öhquistin muistiinpanoista se ei ilmene.¹⁴⁸

Sotavankiluovutukset eivät siis herättäneet valvontakomissiossa kovin suurta mielenkiintoa. Paljon enemmän mielenkiintoa sai osakseen se, että Suomen armeijan riveihin siirtyneet sotavangit luovutettaisiin eikä heitä piiloteltaisi. Neuvostoliitto toki halusi välirauhansopimuksen mukaisesti väkensä takaisin, mutta ei vaikuta nostaneen hälyä siitä, että luovutusten vuoksi kaikkia ei ollut palautettavissa. Tähän vaikutti varmaankin Stalinin käsitys, jonka mukaan sotavangit olivat pettureita.¹⁴⁹

Suomalaisillakaan ei tunnu olleen halua selvittää luovutuksia oma-aloitteisesti perusteellisemmin. Siinä olisi ollut käytännön vaikeuksiakin. Päämajan valvontaosaston arkisto, joka mahdollisesti olisi sisältänyt tietoa poliittisten sotavankien luovutuksista, oli pääosin hävitetty syyskuussa 1944. Pisimpään jatkosodan aikana osaston päällikkönä ollut eversti Rautsuo oli poistunut sodan jälkeen Ruotsiin, josta hän palasi vasta valvontakomission poistuttua maasta.¹⁵⁰

Vastuun pohdintaa

Julkistamansa lehdistötiedotteen mukaan Simon Wiesenthal -keskus vaatii, paitsi luovutusten tutkimista, myös niistä vastanneiden tunnistamista ja mikäli mahdollista, heidän saattamistaan vastuuseen.¹⁵¹

148. Öhquist merkitsi muistiin eräistä muista tekemisistään selvityksistä, milloin ja kenelle ne lähetettiin tai luovutettiin. Ks. em. kalenterin merkinnät 3.8.1945 ja 6.8.1945.

149. Esim. Ohto Manninen (1994b) *Molotovian cocktail – Hitlerin sateenvarjo. Toisen maailmansodan historian uudelleenkirjoitusta*, Helsinki: Painatuskeskus, 265–266, 270–273; Dmitri Frolov (2000) ’Talvisodan 1939–40 neuvostoliittolaiset sotavangit’, teoksessa *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* 19, Jyväskylä: Sotahistoriallinen Seura ja Sotamuseo, 175–195.

150. Panschin (2000) 95. Myös sotavankileiri 3:n päällikkö, luutnantti Lauri Holopainen poistui maasta, Sanan mukaan syyskuun 1944 lopussa. Marraskuussa hänet julistettiin sotilaskarkuriksi. Päämajan komento-osaston kirjelmä n:o 6013/Kom.1/a/henk/4.11.1944, T 19656/F 10; Sana (2003) 372–374. Valvontaosaston päällikön esimies, tiedustelujaostoa keväästä 1942 johtanut eversti Aladár Paasonen siirtyi toukokuussa 1945 ulkomaille. Aladár Paasonen (1974) *Marsalkan tiedustelupäällikkönä ja ballituksen asiamiehenä*, Espoo: Weilin+Göös, 10, 158.

151. Simon Wiesenthal Center, lehdistötiedote 18.11.2003.

Siviilien luovutuksia on käsitelty oikeudessa sodan jälkeen: Valpon sodanaikainen päällikkö joutui kahdeksan juutalaisen pakolaisen luovutuksesta syytteeseen. Hänelle tuomittiin kuitenkin vain varoitus vähäisestä menettelyvirheestä luovutusten yhteydessä.¹⁵² Tuomiota on pidetty lievänä.¹⁵³ Sen sijaan sotavankien luovutuksia ei ole lainkaan tutkittu oikeudessa.¹⁵⁴

Nürnbergin tuomioistuimen perussäännössä ja tuomiossa tunnustettujen periaatteiden mukaan kansainvälisen oikeuden tarkoittamina rikoksina ovat rangaistavia rikokset rauhaa vastaan, sotarikokset ja rikokset ihmisyyttä vastaan. Sotarikoksia ovat muun muassa sodankäynnin lakien ja tapojen loukkaukset, mukaan lukien esimerkiksi sotavankien murhaaminen tai kielletty kohtelu. Rikoksia ihmisyyttä vastaan ovat paitsi rikokset siviiliväestöä kohtaan, myös poliittinen, rodullinen tai uskonnollinen vaino, joka tehdään yhteydessä sotarikokseen.¹⁵⁵

Suomen rikoslaissa vastaavat säännökset ovat rikoslain 11 luvussa. Vaikka kaikkia tällaisia säännöksiä ei olisi sodan aikana ollutkaan olemassa, Nürnbergin periaatteissa tarkoitettujen rikosten rangaistavuus voi olla myös taannehtivaa. Nürnbergin II periaatteen mukaan nimittäin se seikka, ettei valtionsisäinen lainsäädäntö määrää rangaistusta teosta, joka on kansainvälisen oikeuden mukaan rikos, ei vapauta teon tekijää kansainvälisen oikeuden mukaisesta vastuusta.

Varsinaisissa sotatoimissa tehtyjä sodankäyntirikoksia koskevat rikoslain 11 luvun 1–3 §. Erityistä suojaa tarvitsevia ryhmiä koskee luvun 4 § (ihmisoikeuksien loukkaminen poikkeuksellisissa oloissa). Sen mukaan rangaistaan muun muassa sitä, joka jättää noudattamatta, mitä on kansainvälisten sopimusten tai vakiintuneen kansainvälisen oikeuden mukaan noudatettava sotavankien kohtelussa. Sodan aikana ei voitane katsoa olleen voimassa ainakaan ehdotonta kieltoa luovuttaa sotavankeja toiselle valtiolle. Luovutuksethan säänneltiin vasta vuonna 1949 tehdyssä sopimuksessa. Tarkempaa pohdintaa siitä, soveltuisiko siitä huolimatta jokin mainituista rangaistussäännöksistä juutalaisten sotavankien luovutuk-

seen, ei kuitenkaan tarvita. Tällaisten rikosten syyteoikeus olisi nimittäin joka tapauksessa vanhentunut.¹⁵⁶

Sen sijaan eräät Suomen lain mukaan vanhentumattomat rikokset voisivat periaatteessa tulla kysymykseen. Rikoslain 11 luvun 6 §:n mukaan rangaistaan joukkotuhonnasta muun muassa sitä, joka jonkin kansallisen, rodullisen, etnisen tai uskonnollisen ryhmän taikka niihin rinnastettavan kansanryhmän hävittämiseksi kokonaan tai osittain esimerkiksi surmaa ryhmän jäseniä tai aiheuttaa ryhmän jäsenille vaikeita ruumiillisia tai henkisiä sairauksia tai vammoja. Säännöksen soveltamiskynnys on varsin korkea, koska tekijän on täytynyt toimia nimenomaan ryhmän hävittämiseksi. Lisäksi voidaan miettiä tavallisten henkirikoksia koskevien säännöksiä soveltumista. Murhankaan syyteoikeus ei vanhennu. Myöskään syyteoikeus avunannosta joukkotuhontaan tai murhaan ei vanhennu.

Ranskassa tuomittiin 1990-luvun lopulla Maurice Papon osallisuudesta rikoksiin ihmisyyttä vastaan. Hän oli Vichyn hallituksen virkamiehenä osallistunut Bordeaux'n alueen juutalaisten kuljetuksiin keskitysleirille. Oikeudenkäynti herätti keskustelua: siihen yhtenä syynä oli se, että Papon ei ollut sota-aikana korkeassa virka-asemassa, vaan hänen oli täytynyt totella käskyjä. Oikeudenkäynnissä Paponia vastaan täytyi osoittaa, että hän tiesi pois kuljetettujen juutalaisten kohtalosta ja että hänellä oli asemassaan harkintavaltaa.¹⁵⁷ Molemmat osoit-

152. Suominen (1979) 262–288.

153. Esim. Hartikainen (2001) 69.

154. Sana mainitsee sotavankileiri 3:ssa tapahtuneita vankien ampumisia koskevan sodanjälkeisen oikeusjutun. Sana (2003) 325–326, 370–372.

155. Nürnbergin tuomioistuimen perussäännössä ja tuomiossa tunnustetut kansainvälisen oikeuden periaatteet, teoksessa *Ihmisoikeudet 2000-luvulla. Sopimuksia ja asiakirjoja*, Helsinki: Ihmisoikeusliitto ja Edita, 264.

156. Ks. vanhentumattomuutta koskevien kansainvälisten sopimusten soveltumisesta Jukka Lindstedt (2003) 'Ihmisloukutusten rikosvastuu', *Helsingin Sanomat* 11.12.2003, A 5.

157. Nürnbergin IV periaatteen mukaan se seikka, että henkilö toimi hallituksensa tai esimiehensä käskystä, ei vapauta häntä kansainvälisen oikeuden mukaisesta vastuusta, jos hänellä oli moraalisen valinnan tosiasiallinen mahdollisuus.

tautuivat vaikeiksi näyttää.¹⁵⁸

Vastaavia kysymyksiä jouduttaisiin mahdollisessa suomalaisessa oikeudenkäynnissäkin selvittämään. Vaikuttaa siltä, että poliittisten – ja näiden joukossa juutalaisten – sotavankien luovuttamiset hoiti valvontaosaston johto, ehkä jopa osastopäällikkö yksin. Tämän lisäksi näistä luovutuksista on todennäköisesti ollut päämajassa tietoa ainakin muualla tiedustelujaostossa, johon valvontaosasto kuului. Luultavasti tietoa on ollut myös varsinaisessa sotavankihallinnossa, vaikka valvontaosasto toimikin siitä erillään.

Vastuukysymyksiä pohdittaessa mietittäväksi tulisi, mitä poliittisten sotavankien luovutuksista vastuussa olevat tiesivät tällaisten vankien, varsinkin juutalaisten, kohtelusta Saksassa.¹⁵⁹ Juutalaisten surmaamisesta oli tietoa ainakin Valpolla, jonka virkailija Olavi Viherluoto laati lokakuussa 1941 matkakertomuksen Viron-matkaltaan. Taimi Torvinen esittää yhteenvedona, että keskitysleireistä ja myös juutalaisten surmaamisesta tiedettiin Suomessa tiedonvälitystä seuraavissa piireissä, tuhoamisleireistä ei.¹⁶⁰ Hannu Rautkallio mainitsee myös Suomen armeijassa olleen juutalaisten surmaamisista tietoja, joiden hän arvelee välittyneen päämajaan asti.¹⁶¹ Heinäkuussa 1943 valvontaosasto kertoi Punaiselle Ristille, että neljä valvontaosaston luovuttamista sotavangeista oli saksalaisilta saadun tiedon mukaan kuollut luovuttamispäivänään.¹⁶² Jos vastaavia tietoja on päämajassa ollut aikaisemminkin, sekin luultavasti herätti epäilyjä. Saksassa annettu ”komissaarikäsky” on todennäköisesti sekin ollut päämajan tiedossa.

Eri asia on, oliko Suomessa ollut tieto juutalaisten kohtalosta sellaista, että se riittäisi myös oikeudellisessa mielessä täyttämään rikokselta edellytettävän tahallisuusvaatimuksen.¹⁶³ Tällaista tietoa tuskin oli luovutukset käytännössä suorittaneella tasolla, jolla toimineita ehkä vielä on elossa.

Sotavankien vaihtojen yhteydessä Suomesta lähetettiin sotavankien vastaanottokomissioita Saksaan. Niillä oli tilaisuus myös tarkastella saksalaisia vankileirejä. Marraskuussa 1942 laaditun raportin mukaan ve-

näläisten sotavankien olot kahdessa sotavankileirissä olivat verraten hyvät. Elokuussa 1943 komission johtaja antoi erittäin kiittävän arvion eräästä kolmannelta vankileiristä, jossa oli myös venäläisiä sotavankia. Todellisuutta nämä suomalaisille esitellyt näkymät eivät välttämättä vastanneet.¹⁶⁴ Suomalaisille annetuissa virallisissa tiedoissa ei myöskään tuotu esiin sitä, että ainakin neuvostoliittolaisten sotavankien kohtelussa saksalaiset tosiasiaa toimivat kansainvälisen oikeuden vastaisesti.¹⁶⁵

Vastuun kannalta on merkitystä myös sillä, mitkä olivat päämajassa vallinneet käsitykset luovutusten laillisuudesta. Aluksi asialle tuskin uhrattiin ajatuksia; toukokuussa 1942 päämaja sai ulkoasiainministeriöstä myönteisen lausunnon luovutusten laillisuudesta; ja vasta marraskuussa 1943, jolloin luovutukset vaikuttavat muutenkin olleen loppumassa, päämajan oma asiantuntija asettui luovutuksiin nähden kielteiselle kannalle. On mahdollista, että siihen saakka luovutuksissa ei nähty mitään kansainvälisoikeudellisesti ongelmallista.

Mahdollisten syytteiden kohtuullisuutta harkittaessa olisi otettava huomioon, että tiedot luovutuksista eivät ole uusia, vaan ne ovat olleet tunnettuja sodasta lähtien. Helposti heräisi kysymys, miksi syyte nos-

158. Julian Jackson (2003) *France. The Dark Years 1940–1944*, Guildford and Kings Lynn: Oxford University Press, 623–625.

159. Näin myös Timo Vihavainen (2004) ”Tiedot ja luulot kansakunnan muistissa”, *Kanava* 32, 78–80.

160. Torvinen (1984) 170–181.

161. Rautkallio (1989) 89–100.

162. Sana (2003) 318–324.

163. Paponin oikeudenkäynnistä esitetyn kuvauksen mukaan osoittautui miltei mahdottomaksi osoittaa, mitä Papon tai kukaan mukaan ”tiesi” juutalaisten joukkotuhosta, ja mitä ”tietämisellä” oikeastaan tällaisessa yhteydessä tarkoitetaan. Jackson (2003) 624. – Länsivaltojen johdossa vakuutettiin juutalaisten tuhoamista koskevien tietojen totuudenmukaisuudesta loppuvuodesta 1942 ja asia julkistettiin liittoutuneiden julistuksessa. Mutta suuren yleisön keskuudessa epäuskoisuus jatkui. Torvinen (1984) 173–174; Debórah Dwork & Robert Jan van Pelt (2003) *Holocaust. A History*, St Ives: John Murray Publishers, 300–302, 352–353.

164. T. Mikkola (1976) 218–220; Hanski (1990) 135.

165. Esim.: päämajan järjestelyosaston kirjelmä n:o 861/Järj.2/sal./4.3.1942 ja päämajan ulkomaosaston kirjelmä n:o 943/Ulk.1. sal./18.4.1942 liitteinen, T 19653/7, SA; Vihavainen (2004) 79.

tettaisiin vasta nyt.¹⁶⁶ Tämä koskee varsinkin nykyistä tilannetta, jolloin luovutuksista todella päättäneitä ei enää ole elossa.

Kaikkiaan vaikuttaa siltä, että vastuukysymyksiä tulisi pohtia pikemmin historian tutkimuksen kuin oikeudenkäynnin keinoin.

Jatkotutkimukset

Ehdotuksia luovutuksia koskeviksi jatkotutkimuksiksi on tehty varsin paljon. Joitakin esitti jo Sana, joka toivoi lähinnä arkistojen perusteellisempaa tutkimista. Ylikangas viittaa tarpeeseen selvittää luovutettavien valikoitumista ja heidän myöhempiä kohtaloi- taan sekä vastuunjako luovutuksia koskevassa päätöksenteossa. Lisäksi Ylikangas pitää vankileirikuolemien selvittämistä hyvin tärkeänä.¹⁶⁷ Ylikankaan ehdotus erillisen tutkimusprojektin perustamisesta sai tukea Suomen Akatemialta.¹⁶⁸ Sitten valtionneuvoston kanslia on pyytänyt Kansallisarkistoa laatimaan esityksen luovutusten tutkimisen organisoinnista.¹⁶⁹

Olen keskittynyt yhteen osa-alueeseen sotavankiluovutusten tutkimuksessa ja selvittänyt, keitä juutalaisia sotavankeja luovutettiin. Voidaan arvioida, että heitä ei luovutettu juutalaisuutensa takia, mutta heidän syntyperänsä saattoi johtaa keskimääräistä helpommin sijoitukseen sotavankileiri 3:een ja sieltä edelleen luovutetuksi saksalaisille. Silti luovutusten taustasta tulisi vielä yrittää saada lisätietoa; samoin siitä, mitä luovutetuille juutalaisille tapahtui. Myös luovutusten oikeudellista arviointia voidaan vielä syventää. Luovutuksia koskevat jatkotutkimushankkeet ovat siis edelleen mitä tarpeellisimpia. ■

166. Kohtuusajattelun yksi ilmentymä on rikoslain 6 luvun 7 §, jonka mukaan tekijän korkea ikä ja rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika voivat edellyttää rangaistuksen kohtuullistamista.

167. Ylikangas (2004a) 37–38.

168. Suomen Akatemian lausunto professori Heikki Ylikankaan valtionneuvoston kanslialle tekemän selvityksen toimenpide-ehdotuksista 24.2.2004.

169. Valtioneuvoston tiedotusyksikkö, tiedote 109/31.3.2004.